

ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

**Μ.Π.Σ. (ΑΔΕ) «ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΤΑΣΕΙΣ ΣΤΗ
ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ ΓΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥΣ»**

Διπλωματική Εργασία

**«Η γλωσσική ποικιλία της Δεσκάτης Γρεβενών: ανάλυση
και διδακτική αξιοποίησή της στο μάθημα της
Νεοελληνικής Γλώσσας της Α΄ Λυκείου»**

**ΜΑΡΙΑ ΔΕΛΗ
Α.Μ: 512802**

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: ΓΕΩΡΓΙΑ ΚΑΤΣΟΥΔΑ

Πάτρα, Ιούνιος 2024

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία της φοιτήτριας («συγγραφέας/δημιουργός») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης η συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο τον χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας της συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά, της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση της συγγραφέα/δημιουργού. Η συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών της δικαιωμάτων.

ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

**«Η γλωσσική ποικιλία της Δεσκάτης Γρεβενών: ανάλυση
και διδακτική αξιοποίησή της στο μάθημα της
Νεοελληνικής Γλώσσας της Α' Λυκείου»**

Μαρία Δελή

Επιτροπή Επίβλεψης Πτυχιακής / Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια:

Συν-Επιβλέπων Καθηγητής:

Γεωργία Κατσούδα

Ασημάκης Φλιάτουρας

Καθηγήτρια/Σύμβουλος

Καθηγητής/Σύμβουλος

Ε.Α.Π.

Ε.Α.Π.

Πάτρα, Ιούνιος 2024

Ευχαριστίες

Η παρούσα διπλωματική εργασία με τίτλο «Η γλωσσική ποικιλία της Δεσκάτης Γρεβενών: ανάλυση και διδακτική αξιοποίησή της στο μάθημα της Νεοελληνικής γλώσσας της Α΄ Λυκείου» εκπονήθηκε στο πλαίσιο του μεταπτυχιακού προγράμματος του ΕΑΠ «Σύγχρονες Τάσεις στη Γλωσσολογία για Εκπαιδευτικούς». Πολύτιμη αρωγός σε όλη τη διάρκεια της εκπόνησης της εργασίας στάθηκε η κα.Κατσούδα, η οποία με τις επιστημονικές γνώσεις και την αμέριστη συμπαράστασή της συνέβαλε καθοριστικά στην ολοκλήρωση της.

Επιπλέον θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένειά μου για την υπομονή και την κατανόησή τους.

Περίληψη

Η ελληνική γλώσσα δεν παρουσιάζει ομοιογένεια και ομοιομορφία, ενώ πολλές γεωγραφικές παραλλαγές της συναντώνται ανά την επικράτεια. Η μελέτη των τοπικών παραλλαγών και η διαφύλαξή τους συμβάλλει σημαντικά στη γλωσσική επίγνωση καθώς και στη διατήρηση του ιδιαίτερου πολιτισμικού υποβάθρου μιας περιοχής. Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η συγχρονική γλωσσική περιγραφή της γλωσσικής ποικιλίας της Δεσκάτης Γρεβενών σε φωνολογικό, μορφολογικό, συντακτικό και λεξιλογικό επίπεδο, καθώς και η διδακτική αξιοποίησή της κατά τη διδασκαλία του μαθήματος της Νεοελληνικής Γλώσσας στην Α΄ Λυκείου. Για την εκπόνηση των διδακτικών σεναρίων αξιοποιήθηκαν τα Προγράμματα Σπουδών της Νεοελληνικής Γλώσσας για την Α΄, Β΄ και Γ΄ Λυκείου 2021 και 2023. Η διδακτική προσέγγιση των πολυγραμματισμών αποτέλεσε το διδακτικό εργαλείο προσέγγισης των κειμένων με σκοπό οι μαθητές μέσα από την τριβή τους με αυτά να αναπτύσσουν μια κριτική μεταγλώσσα. Πηγές για την ανάλυση της γλωσσικής ποικιλίας της Δεσκάτης Γρεβενών αποτέλεσαν τρία βιβλία γηγενών που ασχολήθηκαν με τη γλωσσική ποικιλία της πατρίδας τους: 1) Πίπιλας Κ., (1971). *Φωνητική Γλωσσικού Ιδιώματος Δεσκάτης*. Δημαρχία Δεσκάτης, Δεσκάτη. 2) Πίπιλας Κ., (1971). *Σύμμεικτα Γλωσσικά και Λαογραφικά Δεσκάτης*. Δημαρχία Δεσκάτης, Δεσκάτη., 3) Σπανός Κ., (1986). *Δημοτικά τραγούδια της Δεσκάτης*. Εξωραϊστικός Μορφωτικός Σύλλογος Δεσκάτης, Δεσκάτη.

Λέξεις –κλειδιά

Γλώσσα, ιδίωμα, διάλεκτος, διδασκαλία ιδιωμάτων, ιδίωμα Δεσκάτης, προγράμματα σπουδών, πολυγραμματισμοί

«The linguistic variety of Deskatis Grevena: analysis and didactic use of it in the Modern Greek Language course of the 1st Lyceum»

MARIA DELI

Abstract

The Greek language does not show homogeneity and uniformity, while many geographical variations are found throughout the territory. The study of local varieties and their preservation contributes significantly to the language awareness as well as to the preservation of the special cultural background of a region. The purpose of this paper is the analysis of the geographical variety of Deskatis at the phonological, morphological, syntactic and lexical level, as well as its didactic use during the teaching of the Modern Greek Language course in the 1st Lyceum. For the preparation of the didactic scenarios, the Modern Greek Language Study Programs for the 1st, 2nd and 3rd Lyceum 2021 and 2023 were used. The didactic approach of multiliteracies was the didactic tool for approaching the texts with the aim that the students through their friction with them develop a critical metalanguage. Sources for the analysis of the linguistic variety of Deskati were three books by natives who dealt with the linguistic variety of their homeland: 1) Pipilas K., (1971). *Phonics of dialect of Deskatis*. Published by Deskatis Municipality, 2) Pipilas K., (1971). *Various Language and Folklore issues of Deskatis*. Published by Deskatis Municipality,,3) Spanos K., (1986). *Folk songs of Deskatis*. Edition of Deskatis Landscaping Educational Association

Key-words

Language, dialect, varieties, geographical varieties, teaching dialects, dialect of Deskatis, school curricula, multiliteracies

Πίνακας περιεχομένων

Περίληψη	2
Abstract.....	3
Πίνακας περιεχομένων	4
Πίνακας εικόνων	6
Εισαγωγή	7
Κεφάλαιο 1ο – Η νεοελληνική γλώσσα και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της	8
1.1 Ορισμός της γλώσσας.....	8
1.2 Ιστορία της νεοελληνικής γλώσσας.....	8
1.3 Η επιστήμη της διαλεκτολογίας	10
1.4 Γλώσσα, διάλεκτος, ιδίωμα.....	11
1.5 Ισόγλωσσο.....	13
Κεφάλαιο 2ο – Γλωσσικά ιδιώματα της ελληνικής γλώσσας	15
2.1 Γλωσσική ποικιλία.....	15
2.2 Γεωγραφικές γλωσσικές ποικιλίες.....	17
2.3 Κοινωνικές γλωσσικές ποικιλίες	18
2.4 Προφορικός και γραπτός λόγος και η σχέση τους με τις γλωσσικές ποικιλίες. 19	
2.5. Η μελέτη των νεοελληνικών διαλέκτων	21
2.6. Ταξινόμηση των νεοελληνικών διαλέκτων	21
2.7 Η Διαλεκτική διαφοροποίηση στον ελλαδικό χώρο	22
Κεφάλαιο 3ο – Δεσκάτη Γρεβενών	33
3.1 Ιστορία της Δεσκάτης	33
3.2 Το γλωσσικό ιδίωμα της Δεσκάτης	35
3.3 Ταξινόμηση του γλωσσικού ιδιώματος της Δεσκάτης	35
3.4 Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του γλωσσικού ιδιώματος της Δεσκάτης	35
Κεφάλαιο 4ο – Διάλεκτοι και εκπαίδευση	39
4.1 Διάλεκτοι και ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα.....	39
4.2 Η στάση των μαθητών και του σχολείου απέναντι στις διαλέκτους.....	39
4.3 Διδακτική αξιοποίηση των γλωσσικών ιδιωμάτων στη διδασκαλία	40
4.4 Τα νέα προγράμματα σπουδών για το γλωσσικό μάθημα στο Λύκειο.....	41
Κεφάλαιο 5ο - Διδακτική αξιοποίηση του γλωσσικού ιδιώματος της Δεσκάτης στο μάθημα της γλώσσας της Α' Λυκείου.....	46
5.1 Πρώτο διδακτικό σενάριο διδασκαλίας του γλωσσικού ιδιώματος της Δεσκάτης στο μάθημα της γλώσσας της Α' Λυκείου	46
5.2 Δεύτερο διδακτικό σενάριο διδασκαλίας του γλωσσικού ιδιώματος της Δεσκάτης στο μάθημα της γλώσσας της Α' Λυκείου	55

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	65
Βιβλιογραφία	67

Πίνακας εικόνων

Εικόνα 1. Χάρτης της Ελλάδας στον οποίο απεικονίζεται το ισόγλωσσο που οριοθετεί τα όρια βόρειων και νότιων ιδιωμάτων (όσα νησιά βρίσκονται στο χάρτη με μαύρο χρώμα αποτελούν βόρειες διαλεκτικές νησίδες σε περιοχές που επικρατεί ο νότιος φωνηεντισμός). Όσες περιοχές και όσα νησιά αποδίδονται με πράσινο χρώμα χαρακτηρίζονται από ένα «ημιβόρειο» ιδίωμα (Κοντοσόπουλος, 2008: 93).	14
Εικόνα 2. Διαλεκτική διαφοροποίηση του ελλαδικού χώρου κατά Newton. (Brian Newton: (1972:17xii) The Generative Interpretation of Dialect. A Study of Modern Greek Phonology, Cambridge.	22
Εικόνα 3. Διαλεκτική διαφοροποίηση του ελλαδικού χώρου κατά Trudgill. (Peter Trudgill: Modern Greek dialects. A preliminary Classification, in: Journal of Greek Linguistics 4 (2003), p. 54-64)	24
Εικόνα 4. Η Δεσκάτη και η ευρύτερη περιοχή.	34
Εικόνα 5. Διαλεκτικός χάρτης της Ελλάδας.	57

Εισαγωγή

Η διδασκαλία των γλωσσικών ποικιλιών, κοινωνικών και γεωγραφικών, κρίνεται ιδιαίτερα χρήσιμη προκειμένου να αναπτυχθεί η γλώσσα και η καλλιέργεια της μεταγλωσσικής ενημερότητας των μαθητών (Ντίνας & Ζαρκογιάννη 2009:101-104). Η σημασία μιας τέτοιας ενέργειας γίνεται αντιληπτή αν μελετηθεί το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση (2003), το Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών για τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (2003), καθώς και τα Αναλυτικά προγράμματα Σπουδών για το Λύκειο (2021 και 2023).

Η θετική επίδραση της διδασκαλίας των διαλέκτων είναι αισθητή στη διατύπωση των απόψεων και των στάσεων όλων των εμπλεκόμενων στην εκπαιδευτική διαδικασία. Μαθητές, εκπαιδευτικοί, γονείς, όλοι επισημαίνουν τη χρησιμότητα μιας τέτοιας κίνησης, με κάποιους από αυτούς να εμφανίζονται σκεπτικοί σχετικά με τη δυνατότητα να ενσωματωθούν τελικά στη γλωσσική διδασκαλία οι διάλεκτοι επί της ουσίας (Καμπάκη-Βουγιουκλή & Δούρου 2015· Καψάσκη & Τζακώστα 2016· Τζακώστα & Μπετεινάκη 2018).

Οι νεοελληνικές διάλεκτοι αποτελούν ολοένα και περισσότερο αντικείμενο μελέτης, με τις προτάσεις διδασκαλίας όμως να αφορούν συγκεκριμένες διαλέκτους και όχι το σύνολό τους. Σε αυτές τις προσπάθειες εντάσσονται και οι προτάσεις διδασκαλίας για την Κυπριακή διάλεκτο που είναι αρκετές και σοβαρές (Τσιπλάκου & Χατζηιωάννου 2010).

Η παρούσα εργασία ασχολείται με τη δυνατότητα αξιοποίησης του γλωσσικού ιδιώματος της Δεσκάτης Γρεβενών κατά τη διδασκαλία του γλωσσικού μαθήματος στην Α΄ Λυκείου.

Συγκεκριμένα, στο πρώτο κεφάλαιο επιχειρείται η προσέγγιση της νεοελληνικής γλώσσας και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της. Στο δεύτερο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στις διαλέκτους της νεοελληνικής γλώσσας και στο τρίτο επιχειρείται η αναφορά στο γλωσσικό ιδίωμα της Δεσκάτης Γρεβενών και στα κύρια χαρακτηριστικά του. Στο τέταρτο κεφάλαιο αναλύεται η χρήση των διαλέκτων στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα και στο πέμπτο παρουσιάζεται η διδακτική αξιοποίηση του γλωσσικού ιδιώματος της Δεσκάτης Γρεβενών στο γλωσσικό μάθημα της Α΄ Λυκείου με συγκεκριμένες προτάσεις διδασκαλίας.

Κεφάλαιο 1ο – Η νεοελληνική γλώσσα και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της

1.1 Ορισμός της γλώσσας

Η γλώσσα ως έννοια εμφανίζεται πολυσύνθετη και ευρεία και ορίζεται διαφορετικά σε συνάρτηση με τη φιλοσοφική ή επιστημονική οπτική του εκάστοτε μελετητή. Η διαφοροποίηση οφείλεται κατά κύριο λόγο στην έκταση του ορισμού, στις συνθήκες διαμόρφωσης και στις ποικίλες λειτουργίες της γλώσσας. Κατά μία έννοια η γλώσσα συνιστά σύστημα από φωνητικά σύμβολα με τα οποία το άτομο μπορεί να επικοινωνεί. Η πραγμάτωση της γλώσσας είναι προϊόν του συνδυασμού των φθόγγων για να επιτευχθεί η επικοινωνία. Ο άνθρωπος πρώτα κατακτά την ομιλία και έπειτα εκπαιδεύεται στη γραφή (Πετρούνιας, 2002:33-40).

1.2 Ιστορία της νεοελληνικής γλώσσας

Η ελληνική γλώσσα είναι η μοναδική που διασώζεται από τον ελληνικό κλάδο της ινδοευρωπαϊκής οικογένειας (Trudgill, 2003) και στην ιστορική της πορεία παρουσιάζεται μέσω ποικίλων διαλεκτικών μορφών, οι οποίες εμφανίζουν διαφορετικά χαρακτηριστικά (Τζιτζιλής, 2000). Οι μελετητές εντόπισαν πολύ νωρίς τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που τους οδήγησαν στην αναγνώριση των ποικίλων διαλέκτων της ελληνικής γλώσσας. Από την αρχαιότητα ακόμη οι Έλληνες μπόρεσαν να διαπιστώσουν τη διαφορετικότητα στον προφορικό λόγο και αποπειράθηκαν να την ερμηνεύσουν, όπως όταν εντόπιζαν λατινικές λέξεις που ήταν παρόμοιες με τις ελληνικές, αλλά δεν ήταν σε θέση να τις εξηγήσουν μέσω γλωσσολογικών επιχειρημάτων (Saussure, 1959:75-85).

Ο Χριστίδης και συν. (1999) τονίζει ότι οι γραπτές πηγές της ελληνικής γλώσσας δηλώνουν την πορεία της που έχει χρονική διάρκεια τριανταπέντε αιώνων και η πολυμορφία της εντοπίζεται ξεκάθαρα στα συλλαβικά συστήματα που διασώζονται από τον 15ο αι. π. Χ. και στην εμφάνιση του ελληνικού αλφαβήτου αργότερα.

Η πρώτη διαίρεση σε διαλέκτους φαίνεται να λαμβάνει χώρα κατά την Αρχαϊκή Εποχή και είναι αποτέλεσμα των πληθυσμιακών μετακινήσεων και της επαφής με άλλους λαούς. Η χρήση των διαλέκτων αυτών συνεχίζεται μέχρι την Ελληνιστική εποχή, οπότε

και επικρατεί η Αλεξανδρινή Κοινή (Tonnet, 2009:54-60). Η συγκεκριμένη μορφή γλώσσας γνώρισε μεγάλη εξάπλωση εξαιτίας των εκστρατειών του Μ. Αλεξάνδρου και μετά τον θάνατό του διαδόθηκε σε όλη την Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Η διάδοση των Αλεξανδρινής Κοινής οδήγησε σε πολλές αλλαγές, αφού μιλήθηκε και από ανθρώπους χωρίς να είναι η μητρική τους γλώσσα και μέσα από μια μακρά πορεία αλλαγών φτάνει στον Μεσαίωνα, οπότε διαμορφώνεται η νέα ελληνική γλώσσα (Κουτίτα- Καϊμάκη, 1985:35-40).

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι η αφετηρία των νεοελληνικών διαλέκτων βρίσκεται στο 1204, όταν συνέβη η Άλωση της Πόλης από τους Λατίνους και υπήρξε αποτέλεσμα της απώλειας της ενοποιητικής δύναμης της Πόλης (Hatzidakis, 1892:25-35). Σύμφωνα με τον Αναγνωστόπουλο (1924) οι νεοελληνικές διάλεκτοι προέκυψαν στη μεσαιωνική εποχή και πήραν τελική μορφή κατά τον 13ο αιώνα. Ο Browning (1991:45-65) επισημαίνει ότι η γέννηση των διαλέκτων έγινε υπό το πρίσμα πολιτικών και δημογραφικών παραγόντων και για να οριστεί το χρονικό σημείο της αφετηρίας θα πρέπει να εντοπιστεί πότε συνέβη ο αποκλεισμός από τον ελληνόφωνο πολιτισμό περιοχών όπως ο Πόντος και η Καππαδοκία. Για να γίνει όμως ακριβής ανάλυση των στοιχείων της κάθε διαλέκτου σε ιστορικό επίπεδο και επίπεδο δομής θα πρέπει να ληφθούν υπόψη οι γλωσσικές διεπαφές που έλαβαν χώρα στο παρελθόν μέσω των μετακινήσεων των πληθυσμών (Τζιτζιλής, 2000:60-72).

Η επικράτηση μίας διαλέκτου, της πελοποννησιακής και η προτυποποίησή της οφείλεται σε ιστορικούς κυρίως λόγους (Χριστίδης, 2005). Μετά την επανάσταση του 1821, όταν το νέο ελληνικό κράτος αρχίζει α διαμορφώνεται, η επικοινωνία μεταξύ των Ελλήνων ήταν δυσχερής λόγω των πολλών γεωγραφικών ποικιλιών, έτσι προέκυψε αδήριτη η ανάγκη της επικράτησης μίας ποικιλίας η οποία ήδη είχε διαμορφωθεί σε μεγάλα αστικά κέντρα και απέφευγε τα διαλεκτικά χαρακτηριστικά (Χριστίδης, 2005).

Βέβαια μία διάλεκτος για να γίνει επίσημη γλώσσα ενός κράτους πρέπει να περάσει από διάφορα στάδια. Αρχικά γίνεται επιλογή μίας ποικιλίας από μία ισχυρή πολιτικά και οικονομικά τάξη. Η κυρίαρχη ποικιλία θα χαρακτηρίζεται από κύρος και θα προσδίδει κύρος στους χρήστες της (Μπασλής, 2012). Στη συνέχεια προτυποποιούνται τα γλωσσικά χαρακτηριστικά της ποικιλίας μέσα από λεξικά, γραμματικές κ.ά., δηλαδή

περνάμε στο στάδιο της κωδικοποίησης (Holmes, 2016:142). Στο επόμενο στάδιο η επιλεγμένη ποικιλία χρησιμοποιείται σε όλες τις λειτουργίες του κράτους (Holmes, 2016:143) και στο τελευταίο στάδιο έχουμε την πλήρη αποδοχή της ποικιλίας από τους ομόγλωσσους (Μπασλής, 2012).

Τη δημιουργία του νέου ελληνικού κράτους μετά από την Επανάσταση του 1821 συνόδευσε και το γλωσσικό ζήτημα, μια μακρά «αντιδικία» μεταξύ καθαρεύουσας (γλώσσα «καθαρή», επηρεασμένη από την αρχαία ελληνική χωρίς φυσικούς ομιλητές) και δημοτικής (η γλώσσα του λαού). Τελικά με τον Ψυχάρη και το έργο του με τίτλο «Ταξίδι» στο 1888 η δημοτική επικρατεί στον νεοελληνικό κόσμο. Ωστόσο, ο γλωσσικό ζήτημα συνέχισε να ταλανίζει το ελληνικό κράτος μέχρι το 1976, οπότε και κατοχυρώνεται νομικά η χρήση της δημοτικής στην εκπαίδευση και τη διοίκηση (Ανδριώτης, 1992). Η γλώσσα που προέκυψε, όπως ήταν φυσικό, περιείχε στοιχεία και από την καθαρεύουσα και από τη δημοτική (Χατζησαββίδης, 2009:52-60). Φαίνεται όμως, όπως υποστηρίζει ο Tonet (2009) ότι καίριος ήταν ο ρόλος της περιόδου της Τουρκοκρατίας και οι διάλεκτοι που ομιλούνταν τότε για τη διαμόρφωση της γλώσσας.

1.3 Η επιστήμη της διαλεκτολογίας

Η διαλεκτολογία συνιστά έναν επιστημονικό κλάδο που εμφανίστηκε την εποχή του ρομαντισμού την περίοδο των αρχών του 19^{ου} αιώνα. Αυτή είναι η εποχή που παρουσιάζονται για πρώτη φορά στη Γαλλία μελέτες διαλεκτολογίας. Ταυτόχρονα, στη Γερμανία οι μελέτες που αφορούσαν τις διαλέκτους και τα τοπικά ιδιώματα οδήγησαν στην αναγνώριση της αξίας του κλάδου της διαλεκτολογίας και μετέβαλαν την ενασχόληση σε επιστήμη, αφού την ανέβασαν από το επίπεδο της απλής περιγραφής των διαλεκτικών φαινομένων στο επίπεδο της αναγνώρισης της επιρροής των φωνητικών κανόνων (Καμπάκη –Βουγιουκλή, 2009). Στη σύγχρονη εποχή η διαλεκτολογία συνιστά κλάδο της Γλωσσολογίας ο οποίος διερευνά σε διαχρονικό και συγχρονικό επίπεδο τις ποικίλες διαλέκτους μιας περιοχής, οι οποίες ως γλωσσολογικές μελέτες θεωρούνται ισάξιες με τις επίσημες γλώσσες. Μελετώντας τις διαλέκτους ο ερευνητής μπορεί να αποκομίσει χρήσιμες πληροφορίες σχετικά με την ιστορία της γλώσσας (Μηνάς, 2004:76-85).

Όπως υποστηρίζει η Καμπάκη- Βουγιουκλή (2009: 33), η διαλεκτολογία μελετά διαχρονικά και συγχρονικά και προχωρά στην ερμηνεία και την περιγραφή των

ποικίλων γεωγραφικών διαλέκτων που εντοπίζονται στις διάφορες περιοχές της χώρας, αλλά και των κοινωνικών διαλέκτων που γεννιούνται ανάμεσα σε διαφορετικές κοινωνικές ομάδες.

1.4 Γλώσσα, διάλεκτος, ιδίωμα

Ο συσχετισμός της γλώσσας με το κοινωνικό γίνεσθαι είναι μια διαπίστωση αδιαμφισβήτητη. Αυτή η σχέση είναι το αντικείμενο που μελετά η επιστήμη της Κοινωνιογλωσσολογίας. Στο πυρήνα αυτής της επιστήμης βρίσκεται η μελέτη της σχέσης που αναπτύσσεται μεταξύ της γλώσσας και της κοινωνίας, της κοινωνικής δομής και της κοινωνικής διαστρωμάτωσης. Αρχικά, η κοινωνιογλωσσολογία θεωρούνταν ταυτόσημη με την κοινωνική διαλεκτολογία που εισήγαγε ο Labov. Σύμφωνα με αυτήν η κοινωνία είναι δεδομένη και συνίσταται από κοινωνικές ομάδες τις οποίες η γλώσσα ενώνει ως κοινό δημογραφικό γνώρισμα, όπως το μορφωτικό επίπεδο, η ηλικία, το φύλο (Καμπάκη- Βουγιουκλή, 2011). Συνεπώς η κοινωνιογλωσσολογία μελετά τη γλωσσική ποικιλότητα που προκύπτει από την κοινωνική δομή και έχει σχέση με τέσσερις παραμέτρους της, τον γεωγραφικό χώρο, τα κοινωνικά χαρακτηριστικά, την επικοινωνιακή περίσταση και τη συνύπαρξη γλωσσών.

Σε ένα γλωσσικό σύστημα η ποικιλότητα γίνεται αντιληπτή μέσα από τη σχέση ανάμεσα στη γλώσσα και στις διαλέκτους. Ποια είναι όμως η διαφορά γλώσσας και διαλέκτου;

Για να χαρακτηριστεί μια γλωσσική ποικιλία ιδίωμα ή διάλεκτος πρέπει να προσδιοριστεί η σχέση της με τη νόρμα. Έτσι, οι γλωσσικές ποικιλίες, τις οποίες, αν συγκριθούν με τη νόρμα, μπορούμε να τις κατανοήσουμε, κατατάσσονται στα ιδιώματα, ενώ στην αντίθετη περίπτωση, εκεί όπου οι αποκλίσεις από τη νόρμα δυσκολεύουν την κατανόησή τους, προκύπτουν οι διάλεκτοι (Κοντοσόπουλος, 2008:53-67). Ειδικότερα, τα ιδιώματα διαφέρουν από τη γλωσσική νόρμα σε λεξιλογικό και προφορικό επίπεδο, σε αντίθεση με τη διάλεκτο που εμφανίζει πολύ περισσότερες διαφορές. Για να χαρακτηριστεί μια γλωσσική ποικιλία ως διάλεκτος θα πρέπει να ληφθούν υπόψη κάποιες συγκεκριμένες παράμετροι όπως η γεωφυσική θέση, η γεωγραφική απόσταση από την πρωτεύουσα στην οποία ομιλείται η κοινή γλώσσα και η γνώση των ομιλητών στη χρήση της πρότυπης γλώσσας (Δελβερούδη, 2001).

Για την ιστορική γλωσσολογία, η διάκριση σε διαλέκτους και ιδιώματα σχετίζεται με ιστορικούς παράγοντες: ιδίωμα λέγεται η ποικιλία που εξελίχθηκε παράλληλα με τον κύριο κορμό της Ελληνικής, ενώ διάλεκτος ονομάζεται εκείνη η ποικιλία που, επειδή αποκόπηκε νωρίς από τον κύριο κορμό της ελληνικής γλώσσας, γι' αυτό ακολούθησε διαφορετική πορεία από υπόλοιπες νεοελληνικές ποικιλίες.

Σύμφωνα με τον Παντελίδη (2007) κατά την αρχαιότητα η ελληνική γλώσσα διακρίνονταν σε τέσσερις διαλέκτους την ιωνική, την αιολική, τη δωρική και την αρκαδο-κυπριακή. Επρόκειτο για γλωσσικές ποικιλίες οι οποίες παρουσίαζαν ένα σύνολο ομοιοτήτων και διαφορών που όμως είχαν κοινή προέλευση, την ελληνική γλώσσα. Κατά την αλεξανδρινή περίοδο, η γλώσσα αποκτά παγκόσμια εμβέλεια και οδηγείται στην απλούστευση. Η νέα πανελλήνια μορφή, η ελληνιστική κοινή, χωρίζεται σε τοπικά ιδιώματα και αυτή είναι η απαρχή όλων των διαλέκτων της νέας ελληνικής γλώσσας πλην της τσακωνικής που προέρχεται άμεσα από την αρχαία δωρική διάλεκτο. Ως χώρος της νεοελληνικής γλώσσας ορίζεται η περιοχή που εκτείνεται από τους πρόποδες του Καυκάσου ως την κάτω -ιταλική χερσόνησο και από τη χερσόνησο του Αίμου ως την Κύπρο. Το σύνολο των νεοελληνικών και τοπικών παραλλαγών της νεοελληνικής κοινής, τα ιδιώματα και οι παραλλαγές διαλέκτων συνθέτουν το παζλ της νεοελληνικής γλώσσας (Καμπάκη- Βουγιουκλή, 2009).

Η μεσαιωνική κοινή γνώρισε μια μορφή διάσπασης σε γεωγραφικές παραλλαγές κατά την περίοδο 10ος-12ος αιώνα μ.Χ. που οδήγησε στην επιμέρους κατηγοριοποίησή τους. Σύμφωνα με τον Χατζιδάκι (1892), τρεις κατηγορίες προέκυψαν. Η πρώτη είναι ο διαχωρισμός σε διαλέκτους με την κύρια σημασία του όρου, οπότε έχουμε την Τσακωνική, την Ποντιακή, την Καππαδοκική και τα ελληνικά της Κάτω Ιταλίας, η δεύτερη είναι οι καταχρηστικώς λεγόμενες διάλεκτοι, οπότε έχουμε την Κυπριακή και την Κρητική και η τρίτη είναι τα ιδιώματα, οπότε έχουμε όλες τις τοπικές παραλλαγές της γλώσσας. (Κοντοσόπουλος, 2008: 53-63).

Επιπλέον, αξίζει να επισημάνουμε ότι οι διάλεκτοι διαφέρουν από τις μειονοτικές γλώσσες (βλάχικη, λαντίνο, αρβανίτικα, σλαβομεκεδονικά, γκαγκαούζικα), οι οποίες δεν παρουσιάζουν ομοιότητες με την επίσημη γλώσσα και ομιλούνται από λίγους ομιλητές (Γαβριηλίδου και συν., 2021).

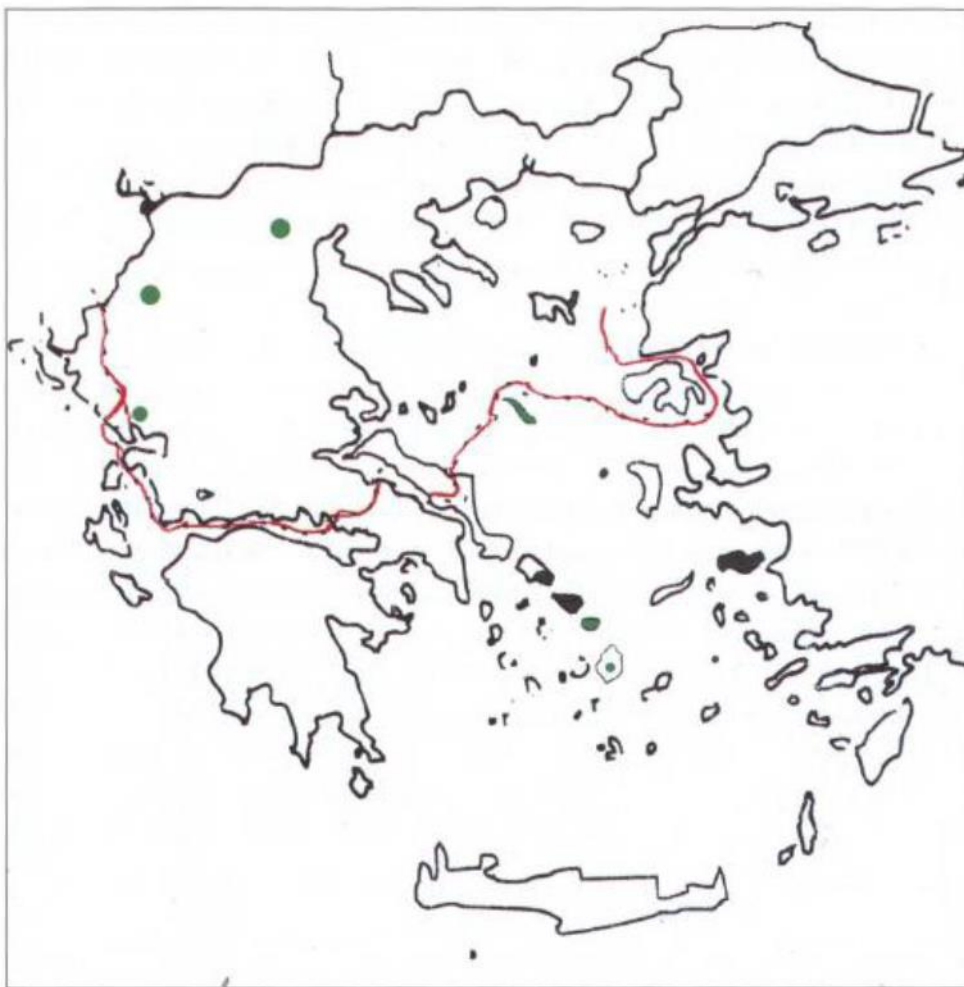

Όπως και να έχει, προκύπτει ένα επιπλέον ζήτημα σχετικά με τις γλώσσες και τις ποικιλίες τους, το οποίο σχετίζεται με το ότι στις γλώσσες δεν υπάρχει μόνο γλωσσική διάσταση αλλά και κοινωνικοπολιτική σύνδεση, που ενώνει τα μέλη μιας ευρύτερης κοινωνικής ομάδας και συμβάλλει στην ιδιαίτερη επικοινωνία τους (Holmes, 2016:56-67).

1.5 Ισόγλωσσο

Ισόγλωσσο ή ισόγλωσσος γραμμή ονομάζεται η νοητή γραμμή που διακρίνει τα γεωγραφικά όρια μιας περιοχής μέσα στα οποία εντοπίζεται μια σειρά κοινών γλωσσικών φαινομένων με μερικές όχι σπάνιες εξαιρέσεις (Πετρούνιας, 2013:44-55). Στον ελληνικό χώρο το γνωστότερο ισόγλωσσο είναι αυτό που οδηγεί στο διαχωρισμό των βορείων και των νότιων ιδιωμάτων, έχει την αφετηρία του στις ακτές της Ηπείρου περνά από τον Κορινθιακό κόλπο και καταλήγει στη Σάμο (Κοντοσόπουλος, 2008:90-93).

Εικόνα 1. Χάρτης της Ελλάδας στον οποίο απεικονίζεται το ισόγλωσσο που οριοθετεί τα όρια βόρειων και νότιων ιδιωμάτων (όσα νησιά βρίσκονται στο χάρτη με μαύρο χρώμα αποτελούν βόρειες διαλεκτικές νησίδες σε περιοχές που επικρατεί ο νότιος φωνηεντισμός). Όσες περιοχές και όσα νησιά αποδίδονται με πράσινο χρώμα χαρακτηρίζονται από ένα «ημιβόρειο» ιδίωμα (Κοντοσόπουλος, 2008: 93).

Τα κριτήρια ορισμού του ισόγλωσσου σχετίζονται με τη φωνολογία, τη μορφολογία, τη σύνταξη και το λεξιλόγιο και μπορεί ο εντοπισμός τους να λαμβάνει χώρα και εντός της ίδιας διαλέκτου. Ωστόσο, οι παράμετροι που καθορίζουν περισσότερο ή λιγότερο τα όρια των ισόγλωσσων είναι η γεωφυσική μορφή και η ιστορική πορεία των περιοχών. Καθοριστική είναι η θέση των περιοχών για τη διατήρηση της αναλλοίωτης μορφής ή των ελάχιστων μεταβολών. Τέτοιες περιοχές είναι τα απομονωμένα γεωγραφικά τμήματα ή οι περιοχές που περιβάλλονται από θάλασσα ή από ορεινούς όγκους σε αντίθεση με περιοχές που η θέση τους στον γεωγραφικό χάρτη αφήνει περιθώρια για επαφές με τις γειτονικές περιοχές (Μηνάς, 2004:55-64).

Κεφάλαιο 2^ο – Γλωσσικά ιδιώματα της ελληνικής γλώσσας

2.1 Γλωσσική ποικιλία

Η γλώσσα θεωρητικά συνιστά ένα σημειακό σύστημα που παρουσιάζει ποικιλία στα στοιχεία και στις δομές και διαφοροποίηση. Παράλληλα, εμφανίζεται εύκαμπτη και πολύμορφη χωρίς να παρουσιάζει ομοιογένεια και ομοιομορφία. Η γλώσσα ως σημειακό σύστημα διακρίνεται από ελευθερία και ως προς την οργάνωση και ως προς τη μορφή με την οποία κατακτάται από τους φυσικούς ομιλητές και εξελίσσεται (Μπαμπινιώτης, 1998:23-34). Αντανάκλαση της γλωσσικής διαφοροποίησης είναι η κοινωνική διαστρωμάτωση, αφού η γλώσσα λειτουργεί ως κώδικας επικοινωνίας ανάμεσα στα μέλη της κοινωνίας και υπηρετεί τις ανάγκες του ανθρώπου να έρθει σε επαφή με τα υπόλοιπα μέλη.

Σύμφωνα με τον Halliday (1978:15-20) η γλώσσα διαφοροποιείται οριζόντια, οπότε διακρίνεται σε γεωγραφικές διαλέκτους, ευρύτερες διαλεκτικές κοινές και ιδιώματα και κάθετα, οπότε διακρίνεται σε κοινωνικές διαλέκτους, γλωσσική διαφοροποίηση που βασίζεται στην ένταξη σε κάποια ομάδα, με βάση την κοινωνική τάξη, το επάγγελμα, την ηλικία, το φύλο κ.λπ. Μάλιστα, δεν μπορεί η γλώσσα να είναι ομοιόμορφη ούτε και εντός της ίδιας κατηγορίας, αφού κάθε ομιλητής ξεχωρίζει ανάλογα με την ιδιαίτερη χρήση και τις επιλογές στις οποίες προβαίνει σε φωνολογικό, μορφολογικό, συντακτικό και λεξιλογικό γλωσσικό επίπεδο και έτσι χρησιμοποιεί την ιδιόλεκτό του. Η ιδιόλεκτος είναι ο προσωπικός και ιδιαίτερος τρόπος τον οποίο χρησιμοποιεί ένα άτομο για να εκφραστεί στον προφορικό και γραπτό λόγο. Σύμφωνα με τους Leech & Short (1981:33-40) ιδιόλεκτος είναι το γλωσσικό αποτύπωμα ενός ανθρώπου και τα χαρακτηριστικά που έχει στον λόγο του και τον κάνουν να διαφοροποιείται από τους άλλους. Αν υπάρχουν κοινά στοιχεία μεταξύ των ομιλητών, μιλάμε για γλωσσικές ποικιλίες εντός μιας γλώσσας.

Η γλώσσα συνιστά τον κύριο κώδικα επικοινωνίας, τον οποίο χρησιμοποιούν τα έθνη και είναι πολύμορφη και παντοδύναμη. Είναι ένα μέσο ανταπόκρισης στο σύνολο των περιστάσεων και εξυπηρέτησης των αναγκών στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων. Συνεπώς, η γλώσσα αφορά όλους τους τομείς και τα επίπεδα του ανθρώπινου βίου. Αποτελεί ένα μέσο για να μπορέσει ο άνθρωπος να επιτύχει διαδραστικούς,

συναισθηματικούς και δημιουργικούς σκοπούς με σημείο σύγκλισης τη μεταφορά της σχέσης που αναπτύσσεται ανάμεσα στη γλώσσα και το περιβάλλον. Μέσω αυτής ο ομιλητής αποκτά τη δυνατότητα να αναπτύξει την επιχειρηματολογία του και να εκφράσει τα συναισθήματα του και αποτελεί το κατεξοχήν μέσο αποτύπωσης των σκέψεων του ατόμου. Άλλωστε, χωρίς τη γλώσσα δεν θα υφίστατο ολοκληρωμένη σκέψη ούτε και ανάπτυξη της κοινωνίας (Lewis, 1993:51).

Παράλληλα, η δύναμη της γλώσσας είναι φανερό ότι είναι μεγάλη, καθώς ο λόγος ενός ατόμου είναι δυνατόν να ασκήσει σημαντική και άμεση επίδραση στον περίγυρό του. Με αυτόν τον τρόπο επιτυγχάνεται είτε η πνευματική καλλιέργεια και η κοινωνική εξέλιξη του κοινού είτε η παραπλάνησή του. Η γλώσσα κωδικοποιείται, προκειμένου να επιτευχθεί η ορθή χρήση της σε προφορική και γραπτή μορφή και για τον ίδιο λόγο γίνεται η εισαγωγή της στο εκπαιδευτικό σύστημα.

Για τη δημιουργία της γλώσσας απαιτείται ο συνδυασμός φωνημάτων, μορφημάτων και λεξημάτων. Οι συνδυασμοί αυτού του είδους διαφέρουν μεταξύ των γλωσσών, όμως είναι μοναδικοί και οι ομιλητές της καθεμιάς τούς χρησιμοποιούν αυτόματα. Οι ομιλητές με κοινή γλώσσα ανήκουν και στο ίδιο έθνος. Ωστόσο, μέσα στο έθνος οι ομιλητές της καθορισμένης γλώσσας δεν χρησιμοποιούν το φωνολογικό, μορφολογικό, συντακτικό και λεξιλογικό φορτίο της με τον ίδιο τρόπο. Κάποια στοιχεία είναι διαφορετικά από ομιλητή σε ομιλητή. Συνεπώς, η γλωσσική κοινότητα δεν διακρίνεται από ομοιομορφία και ομοιογένεια κατά τη χρήση της, καθώς ένα σύνολο ομιλητών μπορεί να μη χρησιμοποιεί πάντα και παντού τα ίδια γλωσσικά μέσα. Η ετερογένεια της γλώσσας επιτρέπει στη γλώσσα να έχει λόγο ύπαρξης και λειτουργίας μέσα από τις γλωσσικές ποικιλίες (Δελβερούδη, 2001).

Οι γλωσσικές ποικιλίες διακρίνονται σε γεωγραφικές, κοινωνικές και λειτουργικές (Κακριδής, 2007). Η γλωσσική ποικιλία που συνδέεται με συγκεκριμένο τόπο και ξεχωρίζει από την κοινή με κριτήριο την ύπαρξη άλλων γεωγραφικών παραλλαγών ονομάζεται γεωγραφική ποικιλία. Οι συγκεκριμένες παραλλαγές αναφέρονται ως διάλεκτοι ή τοπικά ιδιώματα (Δελβερούδη, 2001:54-57). Ταυτόχρονα, ο Κακριδής (2007:42-34) αναφέρει ότι υφίσταται και ένα άλλο είδος γεωγραφικής διαφοροποίησης το οποίο είναι η τοπική προφορά που σημαίνει ότι η κοινή γλώσσα προφέρεται διαφορετικά. Επομένως, η γεωγραφική περιοχή συνιστά το πρώτο κριτήριο για την

ταξινόμηση των διαφορετικών ποικιλιών της γλώσσας το οποίο καθορίζει στο εσωτερικό της γλώσσας ένα σύνολο, στο οποίο περιλαμβάνονται γεωγραφικές γλωσσικές ποικιλίες που διαφοροποιούνται σε διαφορετικό βαθμό. Έτσι, αναφέρονται οι διάλεκτοι οι οποίες συνιστούν γλωσσικές ποικιλίες που μιλιούνται σε ένα μεγαλύτερο τμήμα της γεωγραφικής περιοχής ή παρουσιάζουν έντονη διαφοροποίηση σε σχέση με την επίσημη γλώσσα στην πλειονότητα των γλωσσικών επιπέδων με αποτέλεσμα να μην είναι εύκολη η κατανόηση από τους μη ομιλητές της παρότι είναι ομόγλωσσοι. Πρόκειται για χρήση στην καθημερινότητα και κυρίως στον προφορικό λόγο. Τα ιδιώματα είναι κι αυτά γλωσσικές ποικιλίες που όμως η χρήση τους περιορίζεται σε μια πιο μικρή γεωγραφική περιοχή χωρίς να διαφοροποιούνται σημαντικά από την κοινή φωνολογικά, συντακτικά, μορφολογικά και λεξιλογικά (Κοντοσόπουλος, 2000:90-93).

Ένα δεύτερο κριτήριο ταξινόμησης σε σχέση με την ένταξη σε μια γλωσσική ομάδα είναι το σύνολο των κοινωνικών χαρακτηριστικών του ομιλητή, όπως η κοινωνική θέση, η ηλικία, το φύλο, το επάγγελμα και η μόρφωση, σημαντικότερο εκ των οποίων για τη διαφοροποίηση είναι η κοινωνική θέση (Δελβερούδη, 2001:54-57). Έτσι, προέκυψε ο όρος «κοινωνική διάλεκτος» ή «κοινωνιόλεκτος».

Τέλος, το τρίτο κριτήριο ταξινόμησης είναι οι επικοινωνιακές συνθήκες. Οι ποικιλίες που δημιουργούνται είναι υφολογικές και σχετίζονται με το κοινωνικό πλαίσιο επίσημο ή ανεπίσημο, στο οποίο πρέπει να χρησιμοποιηθούν, με τον δέκτη και τον σκοπό της επικοινωνίας.

Είναι σαφές ότι από τη στιγμή που υφίσταται μια σειρά γλωσσικών ποικιλιών η επίσημη γλώσσα επιλέγεται και καθιερώνεται με βάση τις ιστορικές και πολιτικές συγκυρίες που δεν συνδέονται με τη μορφή και την ποιότητα των γλωσσικών ποικιλιών. Στην Ελλάδα η υιοθέτηση της Κοινής Νεοελληνικής έθεσε στο περιθώριο τις διαλέκτους και τα ιδιώματα (Ντίνας & Ζαρκογιάννη, 2009:101-105).

2.2 Γεωγραφικές γλωσσικές ποικιλίες

Γεωγραφικά η γλώσσα διακρίνεται σε διαλέκτους και ιδιώματα. Η διάλεκτος αναφέρεται σε μια σειρά γεωγραφικών ποικιλιών που διαφοροποιούνται σημαντικά από τις υπόλοιπες ή σε μια ομάδα από τοπικά ιδιώματα (Μήνας, 2004). Το τοπικό

ιδίωμα αναφέρεται στην ύπαρξη μιας γεωγραφικής ποικιλίας με κοινά χαρακτηριστικά, η οποία είναι διαφορετική από τις υπόλοιπες ποικιλίες, αλλά η διαφοροποίηση είναι μικρή και τις περισσότερες φορές αφορά το φωνητικό και λεξιλογικό επίπεδο της γλώσσας (Καμπάκη- Βουγιουκλή, 2009:34-41). Πιο αναλυτικά, το σύνολο των διαλέκτων και των ιδιωμάτων συνιστά διαφορετικές γλωσσικές μορφές σε τοπικό επίπεδο και κάθε μορφή διαφέρει από τις υπόλοιπες μορφές της ίδιας γλώσσας. Ειδοποιός διάφορα διαλέκτων και ιδιωμάτων είναι ότι οι διάλεκτοι εμφανίζουν μια μεγαλύτερη απόκλιση μεταξύ τους, σε αντίθεση με τα ιδιώματα που θεωρούνται επιμέρους κατηγορίες των διαλέκτων και η απόκλισή τους από τις άλλες διαλέκτους είναι μικρότερη.

Αξιοσημείωτο θεωρείται το γεγονός ότι οι δύο όροι, διάλεκτος και ιδίωμα, συγχέονται μεταξύ τους, μια σύγχυση η οποία έχει την αφετηρία της στη διάκριση που επιχειρείται από το γαλλικό λεξικό Larousse(1994), στο οποίο αναφέρεται ότι για τους Γάλλους διάλεκτος είναι το γεωγραφικό γλωσσικό ιδίωμα με γραπτή παράδοση, ενώ τοπικό ιδίωμα είναι το γεωγραφικό γλωσσικό ιδίωμα που μεταδίδεται μόνο προφορικά. Σύμφωνα με το γλωσσολογικό λεξικό Galisson de Coste (1976), το τοπικό ιδίωμα είναι ο τρόπος ομιλίας ενός τόπου το οποίο συνιστά μια μορφή παραλλαγής εντός της γλώσσας. Χαρακτηρίζεται από μια σειρά πολλών και ποικίλων παραλλαγών σε φωνητικό ή φωνολογικό επίπεδο, παράλληλα με μια σειρά λεξιλογικών ιδιαιτεροτήτων και σπανιότερα με συντακτικές αποκλίσεις.

2.3 Κοινωνικές γλωσσικές ποικιλίες

Στο παρελθόν η προσοχή των μελετητών ήταν στραμμένη στη διερεύνηση των γεωγραφικών ποικιλιών της γλώσσας, όμως τις τελευταίες δεκαετίες οι ειδικοί του επιστημονικού κλάδου της διαλεκτολογίας εντοπίζουν και αναγνωρίζουν τον ρόλο των κοινωνικών χαρακτηριστικών και την επίδρασή τους στη διαμόρφωση των γλωσσικών μορφών και μελετούν τις κοινωνικές διαλέκτους. Κύριος λόγος υπήρξε το γεγονός ότι οι γεωγραφικές διάλεκτοι υποχώρησαν εξαιτίας της ανάπτυξης της αστυφιλίας και της μετακίνησης των πληθυσμών από την ύπαιθρο στις πόλεις. Οι κοινωνικές διάλεκτοι φανερώνουν τα χαρακτηριστικά που συνθέτουν την κοινωνική ταυτότητα του χρήστη, συνδέονται με την ένταξη του ατόμου σε τάξεις και η διαμόρφωσή τους είναι αποτέλεσμα των βασικών παραμέτρων που οδηγούν στη διαμόρφωση της κοινωνικής

δομής μιας κοινότητας. Συνεπώς, συναντάμε διαλέκτους διαμορφωμένες με βάση την ηλικία π.χ. γλώσσα των νέων, με βάση το φύλο π.χ. ανδρικός και γυναικείος τρόπος έκφρασης, με βάση τη μόρφωση π.χ. λόγια αντί λαϊκή γλώσσα, με βάση την κοινωνική θέση π.χ. περιθωριακές γλώσσες, με βάση την ιδεολογία π.χ. γλώσσα της Αριστεράς, με βάση το επάγγελμα π.χ. νομικοί, στρατιωτικοί, ναυτικοί κτλ. (Μηνάς, 2004:52-57).

Οι κοινωνικές διάλεκτοι δεν σχετίζονται με τον τόπο, αλλά με τις κοινωνικές ομάδες από τις οποίες χρησιμοποιούνται. Πρόκειται για μια κατηγορία που δεν έχει μελετηθεί σε βάθος. Την προσοχή έχει τραβήξει κυρίως η γλώσσα των νέων (Iordanidou & Androutsopoulos, 1997:267-276).

2.4 Προφορικός και γραπτός λόγος και η σχέση τους με τις γλωσσικές ποικιλίες

Η παραγωγή του λόγου συνιστά μια σύνθεση του γραπτού και προφορικού λόγου με τα δύο είδη να καλύπτουν διαφορετικές ανάγκες επικοινωνίας και να έχουν διαφορετική στοχοθεσία. Από τα δύο είδη, ο προφορικός λόγος χαρακτηρίζεται ως αυθόρμητος, απροσχεδίαστος και σχετικά ατημέλητος. Η χρήση του εξυπηρετεί τις ανάγκες της καθημερινής επικοινωνίας, λαμβάνει χώρα μεταξύ συνομιλητών σε πραγματικό χρόνο και προσφέρει ευκαιρίες για αλληλεπίδραση. Αντίθετα, ο γραπτός λόγος εξυπηρετεί ανάγκες για επίσημη επικοινωνία. Τα δύο είδη εμφανίζουν διαφορετικά γλωσσικά χαρακτηριστικά: ο προφορικός λόγος αξιοποιεί τα παραγλωσσικά και τα εξωγλωσσικά στοιχεία ενώ ο γραπτός λόγος έχει συμβατική μορφή και δεν χρησιμοποιεί αλλά στοιχεία πέρα από τα καθαρά γλωσσικά. Με τον γραπτό λόγο εξυπηρετούνται έμμεσες ανάγκες επικοινωνίας, είναι ένα είδος που απαιτεί διδασκαλία και αποτελεί τμήμα της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Το μεγαλύτερο προσόν του είναι ότι μπορεί να διατηρηθεί στον χρόνο και να διασωθεί σε αντίθεση με τον προφορικό που είναι εφήμερος και προσωρινός και ο μόνος τρόπος καταγραφής είναι τα νέα τεχνολογικά μέσα (Πετρούνιας, 2002: 13-20).

Παράλληλα, ο γραπτός λόγος λειτουργεί ως μέσο καταχώρισης πληροφοριών και προγραμματισμένης αποθήκευσής τους για μελλοντική χρήση. Συνεπώς, ο χώρος και ο χρόνος παραγωγής του δεν δεσμεύουν τον συγγραφέα και τον αναγνώστη οι οποίοι μπορούν να τον χρησιμοποιήσουν αυτόνομα και χωρίς να περιορίζονται από

χωροχρονικό πλαίσιο. Αυτή είναι και η αιτία που ο γραπτός λόγος γνωρίζει κοινωνική καταξίωση, αφού δεν δεσμεύεται από τον χρόνο και διαφυλάσσει τη μνήμη και την ιστορία ενός έθνους, σε αντίθεση με τον προφορικό λόγο που συνιστά μέσο συνομιλιακής διεπίδρασης και η λειτουργία του είναι προσωρινή και άμεσα συνδεδεμένη με τον χώρο και τον χρόνο παραγωγής και λήψης (Πετρούνιας, 2002:21-27).

Όσον αφορά τη χρήση, ο προφορικός λόγος γνωρίζει προτεραιότητα, αφού η γλώσσα πρώτα συνιστά ήχο και συνεπώς έχει φωνητικό χαρακτήρα και αναπτύσσεται φυσικά από εξελικτική και βιολογική πλευρά, ενώ η γραπτή μορφή της είναι σημειωτική και στοχεύει στην αναπαράσταση της γλώσσας (Παυλίδου, 1997:24-30).

Πρώτος ο Saussure κατέρριψε τη γενικότερη άποψη ότι ο προφορικός λόγος είναι κατώτερος από τον γραπτό επικαλούμενος το γεγονός ότι σε όλες τις γλωσσικές ικανότητες η γέννηση του προφορικού λόγου προηγήθηκε του γραπτού (Τσολακίδης, 2011). Άλλωστε, η εμφάνιση της γραφής στην ιστορία είναι σχετικά πρόσφατη και είναι γενικά αποδεκτό και αποδεδειγμένο ότι ένα παιδί πρώτα μαθαίνει να μιλάει και μετά να γράφει. Μάλιστα η κατάκτηση του προφορικού λόγου απαιτεί απλά έκθεση στα κατάλληλα γλωσσικά ερεθίσματα και όχι διδασκαλία όπως ο γραπτός (Καμπάκη-Βουγιουκλή, 2011:22-30).

Οι διάλεκτοι και τα τοπικά ιδιώματα καθιερώνονται σε μια περιοχή μέσω του προφορικού λόγου και σχετίζονται με τον τρόπο που μια γλωσσική μορφή προφέρεται και όχι στους γραμματικούς και συντακτικούς της τύπους. Αυτό όμως δεν μειώνει την αξία τους, αντίθετα το σύνολο των διαλεκτικών στοιχείων ενισχύει τις ιστορικές γνώσεις για τις παλαιότερες εποχές και προσφέρει πληροφορίες για την ιστορία, την κοινωνιολογία και τη λαογραφία ενός τόπου παρουσιάζοντας τα ιδιαίτερα στοιχεία του πολιτισμού του. Για αυτό σήμερα θεωρείται επιτακτική η ανάγκη για αξιοποίηση των διαλέκτων από το επίσημο εκπαιδευτικό σύστημα (Καραντζή, 2011). Ο ρόλος του σχολείου θεωρείται καθοριστικός εφόσον πρέπει να ενισχύει την αξιοποίηση των γλωσσικών διαλέκτων και ιδιωμάτων δίνοντας την ευκαιρία στους μαθητές να αντιληφθούν ότι υπάρχουν πολλοί γλωσσικοί κώδικες που εναλλάσσονται και συνθέτουν τη γλώσσα πέρα από την επίσημη κοινή νεοελληνική και που επιτρέπουν τη διαφορετική χρήση σε ποικίλες επικοινωνιακές συνθήκες (Φραγκουδάκη, 1987:37-45).

Άλλωστε, όπως απέδειξε ο Labov, (1969:40-51) το γλωσσικό ιδίωμα του παιδιού που μεταφέρεται στο σχολείο έχει και την κατάλληλη δομή και την ικανότητα να ανταποκριθεί στις ανάγκες επικοινωνίας του παιδιού, στοιχείο που το σχολείο αγνοεί.

2.5. Η μελέτη των νεοελληνικών διαλέκτων

Η ιστορία για τη μελέτη των ελληνικών διαλέκτων σύμφωνα με τον Τζιτζιλή (2000:63-67) διακρίνεται σε τρεις φάσεις. Στην πρώτη φάση η έρευνα έδινε έμφαση σε μεμονωμένες διαλέκτους και μελετούσε κυρίως τα φωνολογικά χαρακτηριστικά από την οπτική της ιστορικής γλωσσολογίας. Στη δεύτερη φάση εμφανίστηκε η δομική διαλεκτολογία, που έστρεφε την προσοχή πέρα από τη φωνολογία και στο λεξιλόγιο. Τέλος, στην τρίτη φάση με τη συγγραφή του βιβλίου του Newton (1972:30-45) αναπτύχθηκε η γενετική διαλεκτολογία. Ωστόσο, σύμφωνα με τον ίδιο, ελάχιστες εργασίες αφορούσαν τη σύνταξη ή την κοινωνική διαφοροποίηση. Παράλληλα, είναι αισθητή η έλλειψη ενασχόλησης συνολικά με τις ελληνικές διαλέκτους και οι χάρτες που σκιαγραφούν τη διαίρεση των διαλέκτων είναι ελάχιστοι (Τριανταφυλλίδη: Νεοελληνική γραμματική, 1993:83-94).

2.6. Ταξινόμηση των νεοελληνικών διαλέκτων

Η ταξινόμηση των νεοελληνικών διαλέκτων με βάση ένα σύνολο φωνολογικών και μορφολογικών κριτηρίων υπήρξε κύρια μέριμνα δύο σημαντικών μελετητών, των Newton (1972:45-55) και Trudgill (2003:35-43). Αυτό που συνιστά χαρακτηριστική διατύπωση και για τους δύο είναι η μικρή κάλυψη σε γεωγραφικές πληροφορίες.

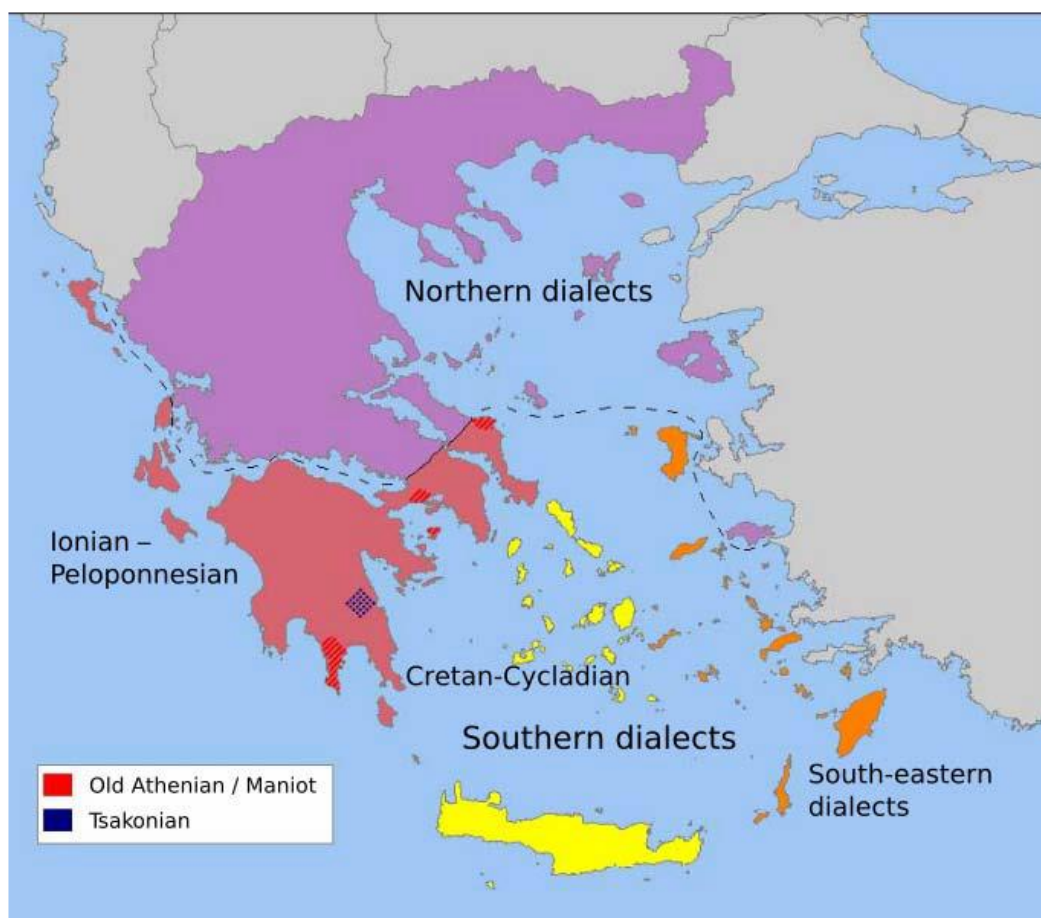
Έχουν προταθεί ποικίλες ταξινομήσεις των νεοελληνικών διαλεκτικών ποικιλιών βάσει συγκεκριμένων ισογλώσσων, δηλαδή φωνητικών, μορφολογικών, συντακτικών ή λεξιλογικών χαρακτηριστικών, όπως π.χ. η αποβολή των ψηλών φωνηέντων και η κώφωση, τα οποία συμβάλλουν στη διάκριση μεταξύ των βορείων διαλέκτων και των υπολοίπων. Άλλα τέτοια φαινόμενα είναι ο τσιτσακισμός, όταν ένα ή περισσότερα από τα υπερωικά σύμφωνα /k/, /x/, /γ/ μπροστά σε μπροστινό φωνήεν ή ημίφωνο γίνονται /tʃ/, /ʃ/, /z/ αντίστοιχα, η πραγμάτωση των διπλών συμφώνων, όπως [ˈthalas; a] και [ˈɣram; a], η ασυνιζησία, πχ. τα παιδιά (αντί τα παιδιά), φαινόμενο που απαντά κυρίως στην Κρήτη, τα Δωδεκάνησα, την Μάνη, τα Κύθηρα, η αποβολή των μεσοφωνηεντικών /v, ɣ, ð/, π.χ. λάι 'λάδι', φόος (νοτιοανατολιές διάλεκτοι), η

πραγμάτωση του ρηματικού επιθήματος -εύω ως εύγω (Κρήτη, Κυκλάδες, Δωδεκάνησα, Παλαιό Αθηναϊκό ιδίωμα).

2.7 Η Διαλεκτική διαφοροποίηση στον ελλαδικό χώρο

Με βάση την ταξινόμηση που επιλέγει ο Newton (1972) σύμφωνα με τα κοινά χαρακτηριστικά των διαλέκτων στον ελληνόφωνο κόσμο συναντάμε ομαδοποιημένες γεωγραφικά τις εξής περιοχές με κοινή διάλεκτο:

Εικόνα 2. Διαλεκτική διαφοροποίηση του ελλαδικού χώρου κατά Newton. (Brian Newton: (1972:17xii) *The Generative Interpretation of Dialect. A Study of Modern Greek Phonology*, Cambridge.

➤ Διάλεκτοι Πελοποννήσου και Ιονίου

Αυτή η ομάδα περιλαμβάνει τις διαλέκτους των νησιών του Ιονίου και της Πελοποννήσου πλην της Μάνης και της Τσακωνιάς.

➤ Διάλεκτοι της Βορείου Ελλάδας

Η συγκεκριμένη ομάδα διαλέκτων περιλαμβάνει όλη τη βόρεια Ελλάδα αλλά και τη Βόρεια Εύβοια και τα νησιά του βόρειου Αιγαίου (Θάσος, Σαμοθράκη, Λήμνος, Λέσβος

➤ Η Παλαιά Αθηναϊκή διάλεκτος

Η συγκεκριμένη διάλεκτος δεν ομιλείται σήμερα και αφορούσε τις περιοχές Αίγινα, Μέγαρα και την περιοχή της ίδιας της Αθήνας που χρησιμοποιούσε την παλιά αθηναϊκή.

➤ Διάλεκτος της Κρήτης

Η Κρητική ομιλείται στην Κρήτη, την Ικαρία και ίσως τη Μύκονο, τη Σαντορίνη και τη Σίφνο.

➤ Νοτιο-ανατολικές διάλεκτοι

Η συγκεκριμένη ομάδα διαλέκτων περιλαμβάνει τις περιοχές της Χίου, των Δωδεκανήσων (Κάλυμνο, Κω, Αστυπάλαια, Σύμη, Κάρπαθο, Ρόδο) και την Κύπρο

Με βάση την ταξινόμηση που επιλέγει ο Trudgill (2003), σύμφωνα με τα κοινά χαρακτηριστικά των διαλέκτων, στον ελληνόφωνο κόσμο συναντάμε ομαδοποιημένες γεωγραφικά τις εξής περιοχές με κοινή διάλεκτο:

Εικόνα 3. Διαλεκτική διαφοροποίηση του ελλαδικού χώρου κατά Trudgill. (Peter Trudgill: *Modern Greek dialects. A preliminary Classification*, in: *Journal of Greek Linguistics* 4 (2003), p. 54-64)

➤ Διάλεκτοι της Κεντρικής Ελλάδας

Η συγκεκριμένη ομάδα διαλέκτων περιλαμβάνει τη Δυτική Ήπειρο, την Κέρκυρα, τη Ζάκυνθο, την Κεφαλονιά και την Πελοπόννησο.

➤ Διάλεκτοι της Βόρειας Ελλάδας

Στην ομάδα ανήκουν ολόκληρη η βόρεια ηπειρωτική χώρα (εκτός από τη δυτική Ήπειρο), η Λευκάδα, η βόρεια Εύβοια, η Θάσος, η Σαμοθράκη, η Ίμβρος, η Λέσβος, η Λήμνος, η Σκύρος, η Σκιάθος, η Σκόπελος, η Αλόνησος (και τα υπόλοιπα μικρά νησιά των βόρειων Σποράδων).

Σε αυτήν την ομάδα εντάσσεται και η Σάμος ως υποπεριοχή χωριστά επειδή απέχει γεωγραφικά πολύ από την περιοχή.

➤ Διάλεκτος της Μάνης

Στη διάλεκτο της Μάνης κυριαρχούν τα φαινόμενα /u/ από το ύψιλον και η ουράνωση των υπερωικών.

➤ Τσακωνική διάλεκτος

Με σημαντική διαφοροποίηση από τις άλλες διαλέκτους της ελληνικής εμφανίζεται η Τσακωνική, αφού δεν έχει καταγωγή από την Κοινή Ελληνική.

➤ Παλιά αθηναϊκή διάλεκτος

Η συγκεκριμένη διάλεκτος δεν ομιλείται σήμερα και αφορούσε τις περιοχές Αίγινα, Μέγαρα και την περιοχή της ίδιας της Αθήνας, που χρησιμοποιούσε την παλιά αθηναϊκή.

➤ Η διάλεκτος της Κύμης

Η διάλεκτος της Κύμης έχει ως χαρακτηριστικά το /u/ από το 'ύψιλον' και την ουράνωση των υπερωικών, όπως και η Μάνη.

➤ Διάλεκτοι της Νότιας Ελλάδας

Η ομάδα περιλαμβάνει τις διαλέκτους που ομιλούνται στις περιοχές της Κρήτης, των Κυθήρων, των Αντικυθήρων και της Σαντορίνης και πιθανόν της Ανάφης και της Μήλου.

➤ Διάλεκτοι Νοτιοανατολικής Ελλάδας

Η συγκεκριμένη ομάδα διαλέκτων περιλαμβάνει την Κύπρο, τη Ρόδο, την Κάρπαθο, την Κάσο, το Καστελόριζο, την Κω, τη Λέρο και την Πάτμο.

➤ Διάλεκτοι Ανατολικής Ελλάδας

Η συγκεκριμένη ομάδα διαλέκτων περιλαμβάνει τις περιοχές της Σύμης, της Τήλου, της Νισύρου, της Καλύμνου, της Ικαρίας, της Αστυπάλαιας, της Χίου, και των γειτονικών περιοχών της ηπειρωτικής Μικράς Ασίας,

➤ Η διάλεκτος της Σμύρνης

Όπως επισημαίνει ο Κοντοσόπουλος (1994: 113-114), η διάλεκτος που ομιλείται στην περιοχή της Σμύρνης της Μ. Ασίας.

- Η διάλεκτος των Κεντρικών Κυκλάδων

Στην ομάδα εντάσσονται οι περιοχές της Αμοργού, της Ηράκλειας, της Σχοινούσας, του Κέρου, του Κουφονησίου και της Δονούσας.

- Η διάλεκτος των Δυτικών Κυκλάδων

Στην ομάδα περιλαμβάνονται οι περιοχές της Σίφνου, της Κιμώλου και της Σερίφου

- Η διάλεκτος της Μυκόνου

Η διάλεκτος της Μυκόνου είναι η μοναδική στην οποία συναντάμε το φαινόμενο της βόρειας διαλέκτου, την αποβολή των ψηλών φωνηέντων και τον τσιτακισμό των κεντρικών Κυκλάδων.

- Η διάλεκτος των Βόρειων Κυκλάδων

Στην ομάδα περιλαμβάνονται οι περιοχές της Άνδρου, της Τήνου, της Κέας, της Σύρου, της Νάξου, της Πάρου, της Αντίπαρου, της Ίου, της Σίκινου και της Φολεγάνδρου.

Στο Κέντρον Ερεύνης των Νεοελληνικών Διαλέκτων και Ιδιωμάτων - Ι.Λ.Ν.Ε. της Ακαδημίας Αθηνών υπάρχει η εξής ταξινόμηση των νεοελληνικών διαλέκτων:

Πίνακας 1. Διάλεκτοι και ιδιώματα (Κατσουλέας, ΙΑΝΕ της Ακαδημίας Αθηνών).

ΔΙΑΛΕΚΤΟΙ	ΙΔΙΩΜΑΤΑ
➤ Ποντιακή	➤ Βόρεια
➤ Καππαδοκική	➤ Ημιβόρεια
➤ Κατωιταλική	➤ Δωδεκανησιακά
➤ Τσακωνική	➤ Κυκλαδικά
➤ Κυπριακή	➤ Επτανησιακά
➤ Κρητική	➤ Μικρασιατικά
	➤ Μάνης, Κύμης και Παλαιάς Αθήνας

2.8 Τα είδη των γλωσσικών ιδιωμάτων (νότια, βόρεια, ημιβόρεια) και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους

Η ενότητα της ελληνικής γλώσσας από την αρχαιότητα μέχρι τις μέρες μας είναι αδιαμφισβήτητη, ωστόσο ποτέ η μορφή της δεν παρουσίασε καθολική ομοιότητα στο ευρύτερο γεωγραφικό χώρο όπου ομιλούνταν με την επικράτηση τοπικών διαλεκτικών παραλλαγών και γλωσσικών ιδιωμάτων. Τα γλωσσικά ιδιώματα συνιστούν μορφές της νέας ελληνικής που μιλιούνται στον γεωγραφικό χώρο από τα βόρεια σύνορα ως την Κύπρο και πρόκειται για μια ομάδα τοπικών παραλλαγών της Κοινής Νεοελληνικής, παρουσιάζοντας μικρότερες διαφορές σε σχέση με τις διαλέκτους (Hatzidakis, 1892: 37-50).

Σύμφωνα με τον Hatzidakis, (1892:37-50) τα γλωσσικά ιδιώματα διακρίνονται σε δύο μεγάλες κατηγορίες τα βόρεια και τα νότια με κύριο διακριτικό χαρακτηριστικό τη χρήση των φωνηέντων κατά την προφορά. Έτσι, στα νότια τα φωνήεντα προφέρονται κανονικά, ενώ στα βόρεια παρουσιάζεται μειωμένος φωνηεντισμός.

Ο μειωμένος φωνηεντισμός είναι καθολικός στα βόρεια ιδιώματα και παρουσιάζει και τα δύο ή ένα από τα παρακάτω χαρακτηριστικά:

- 1) Στένωση των φωνηέντων /e/ και /o/ τα οποία προφέρονται ως /i/ και /u/.
- 2) Αποβολή του άτονου /i/ και /u/ σε μεσαία ή ληκτική θέση

Στα βόρεια εντάσσεται και μια επιμέρους κατηγορία, τα ημιβόρεια ιδιώματα, τα οποία ανάλογα με την παρουσία του ενός από τα παραπάνω δύο χαρακτηριστικά κατανέμονται σε ημιβόρεια τύπου Α και ημιβόρεια τύπου Β.

2.8.1 Βόρεια ιδιώματα

Τα βόρεια ιδιώματα γεωγραφικά εντοπίζονται στον χώρο από τα βόρεια σύνορα μέχρι τη διαχωριστική γραμμή που ξεκινά από τον Κορινθιακό κόλπο διασχίζει την Αττική, τη Βοιωτία, τη βόρεια Εύβοια και τα νησιά του Αιγαίου, Σάμο, Τήνο, μέρος της Άνδρου, της Λέσβου, της Λήμνου, της Σαμοθράκης, της Θάσου και καταλήγει στο βόρειο τμήμα της Σμύρνης, στην περιοχή της Μ. Ασίας. Σε αυτήν την ομάδα ιδιωμάτων εντάσσονται και εκείνα της δυτικής περιοχής της Ανατολικής Θράκης και της Δυτικής

Θράκης. Τα βόρεια ιδιώματα περιλαμβάνουν τις εξής ομάδες: Ρουμελιώτικα, Θεσσαλικά, Μακεδονικά και Θρακικά (Ανδριώτης, 1943: 45-52).

Χαρακτηριστικά των βορείων ιδιωμάτων:

Τα χαρακτηριστικά που παρουσιάζουν τα βόρεια ιδιώματα μπορούν να διακριθούν σε φαινόμενα που αφορούν το φωνητικό, το μορφολογικό, το συντακτικό και το λεξιλογικό επίπεδο (Κοντοσόπουλος, 2008: 94-108)

Στο φωνολογικό επίπεδο μπορούμε να εντοπίσουμε τα εξής φαινόμενα:

- Στένωση των άτονων /e/ και /o/ τα οποία προφέρονται ως /i/ και /u/ π.χ. *χουράφ'*, *δοζάρ'*, *φιγγάρ'*, *πιδί*, *κουρίτσ'*, *γέρους*, *Νίκους*, *έρχουμι*, *θέλιτι* = *χωράφι*, *δοζάρι*, *φεγγάρι*, *παιδί*, *κορίτσι*, *γέρος*, *Νίκος*, *έρχομαι*, *θέλετε*.
- Αποβολή των άτονων /i/ και /u/ π.χ. *χέρ'*, *πηγάδ'*, *τ' Θανάσ'*, *να κάμ'*, *κουδούν'* = *χέρι*, *πηγάδι*, *του Θανάση*, *να κάμη*, *κουδούνι*.
- Στένωση των άτονων /i/ και /u/ και στο εσωτερικό της λέξης π.χ. *κ'δούν'*, *π'γάδ'*, *κ' τός*, *ψ'λος*, *γ'ρούν'*, *κ'ράζιτι* = *κουδούνι*, *πηγάδι*, *κουτός*, *ψηλός*, *γουρούνι*, *κουράζεται*.
- Το /s/ και το /z/ προφέρονται ως συριστικά ουρανοφατιακά [ʃ] και [ʒ] αντιστοίχως, π.χ. *ισῷ*
- Προφορά του /l/ ως πλευρικού υπερωικού [L] όταν ακολουθεί /a, o, u/.
- Το /l/ προφέρεται ως λαρυγγικό - υπερωικό [L] όταν ακολουθούν τα /a, o, u/ στις περιοχές της Ηπείρου, της Μακεδονίας και σε άλλα μέρη της βόρειας Ελλάδας. Σε κάποιες περιοχές το /l/ ημίφωνο οπίσθιο κλειστό στρογγυλό [w] π.χ. *καουά* = *καλά*.
- Ουράνωσης των /l/ και /n/ όταν ακολουθεί το /e/ π.χ. *αλιεύρι* = *αλεύρι* και *Ιλιέν* = *Ελένη*. Παράλληλα, στο ιδίωμα της Σαμοθράκης είναι χαρακτηριστική η αποβολή των συμφώνων λ και ρ π.χ. *γάμματα* αντί *γράμματα*.
- Συνάντηση /z/ και /m/ σε ορισμένα μέρη. Όταν κατά τη συνάντηση των /z/ και /m/ στο τέλος των ονομάτων πριν το τελικό /s/ ακολουθεί το κτητικό *μου*

παρατηρείται ανάπτυξη ενός /u/ ή άλλου ενός /i/ π.χ. *ου πατέραζ-ουμ/ου πατέραζ-ιμ* = *ο πατέρας μου, ου θ'κοζ-ουμ/ ου θ'κοζ-ιμ* (*ο δικός μου*).

Στο μορφολογικό επίπεδο ένα κύριο χαρακτηριστικό είναι η ιδιαιτερότητα στην προφορά του αρσενικού άρθρου, το οποίο σε άλλες περιοχές λόγω της στένωσης του /o/ εμφανίζεται ως /u/ π.χ. *ο Νίκος> ου Νίκους, ο παππούς> ου παππούς* σε άλλες περιοχές τρέπεται σε /i/ π.χ. *η Νίκους, η παππούς* και σε ορισμένες περιοχές παραλείπεται εντελώς.

Χαρακτηριστικό μορφολογικό φαινόμενο ορισμένων περιοχών του βορείου ιδιώματος είναι η χρήση των υποκοριστικών επιθημάτων, για παράδειγμα στην κεντροανατολική Μακεδονία και στη Θράκη συναντάμε για τα ουδέτερα την παραγωγικό επίθημα -ουδ' και θηλυκό -ούδα π.χ. *πιδούδ' και πιδούδα 'παιδάκι'*. Στη Λέσβο και εν μέρει στη Λήμνο συναντάμε παραγωγικό επίθημα -έλ' π.χ. *κουρτσέλ' 'κοριτσάκι'*, ενώ στην περιοχή της Δυτικής Μακεδονίας και στη Λάρισα -ουλ' π.χ. *κουρτσούλ'*.

Επίσης, στις περιοχές της Μακεδονίας, της Θράκης, της Θεσσαλίας και των βορείων Σποράδων παρατηρείται το φαινόμενο της μεταβολής της γενικής ενικού σε εμπρόθετη αιτιατική π.χ. *απ' τ'ς λαγοί (των λαγών)*.

Τέλος, όσον αφορά τα ρήματα συναντάμε κάποιους αορίστους της ενεργητικής φωνής με κλιτικό επίθημα -κα αντί -σα, όπως είναι στην κοινή νεοελληνική π.χ. *εχτύπηκα (χτύπησα)*. Σε ορισμένες περιοχές όπως η Ήπειρος, η Θεσσαλία και τμήματα της Δυτικής Μακεδονίας υπάρχει το κλιτικό επίθημα -μαν στο α' πληθυντικό και -ταν στο β' πληθυντικό π.χ. *τρώγαμαν και καήκαταν*. Σε κάποιες περιοχές κυρίως της Μακεδονίας συναντάμε τα περισπώμενα ρήματα με τη μορφή συνηρημένων π.χ. *τραγ' δώ (τραγουδάω)*.

Σε συντακτικό επίπεδο κύριο χαρακτηριστικό των βορείων ιδιωμάτων είναι η σύνταξη των ρημάτων, που κανονικά συντάσσονται με γενική στην κοινή νεοελληνική, με αιτιατική π.χ. *σι λέου, σι κάνου, θα τον πω κ.ο.κ.* (Κοντοσόπουλος, 2008).

Σε λεξιλογικό επίπεδο συναντάμε μορφικές αλλαγές σε μεγάλο τμήμα του λεξιλογίου εξαιτίας της αποβολής των άτονων φωνηέντων και οι λέξεις που δημιουργήθηκαν είναι πολύ διαφορετικές από αυτές της κοινής νεοελληνικής. Σε αυτές έρχονται να προστεθούν και λέξεις που έχουν τοπική εμβέλεια ή ξενική προέλευση και αυτό

αυτόματα σημαίνει ότι τα βόρεια ιδιώματα έχουν επιδράσει στην κοινή ελληνική (Θαβώρης, 2000).

2.8.2 Νότια ιδιώματα

Τα νότια ιδιώματα γεωγραφικά εντοπίζονται στον χώρο νότια της διαχωριστικής γραμμής μέχρι την Κύπρο. Τα συγκεκριμένα ιδιώματα είναι πιο συντηρητικά στο γραμματικό και λεξιλογικό επίπεδο και δεν εμφανίζουν κανένα φωνητικό νεωτερισμό. Με βάση τις τοπικές διαφορές διακρίνονται στις παρακάτω υποομάδες: α) ιδίωμα των Μεγάρων, της Αίγινας, της παλιάς Αθήνας, της Κύμης και της Μάνης, β) ιδιώματα της Πελοποννήσου χωρίς τη Μάνη, των Κυκλάδων και της Κρήτης, γ) ιδίωμα των Δωδεκανήσων και δ) ιδίωμα της Κύπρου (Hatzidakis, 1892: 75-83).

2.9 Στάσεις απέναντι στις γλωσσικές ποικιλίες – Αντιμετώπιση των διαλέκτων

Η εκδήλωση γλωσσικών στάσεων λαμβάνει χώρα μέσα από ένα σύνολο υποκειμενικών κρίσεων των ομιλητών το οποίο εκφράζει καθορισμένες ιδέες και απόψεις σχετικά με τον τρόπο χρήσης, την αξία και τον τρόπο λειτουργίας των γλωσσικών ποικιλιών. Θεωρείται σημαντική ενέργεια η διερεύνηση των γλωσσικών στάσεων, καθώς ασκεί επίδραση πέρα από την κοινωνική προσέγγιση της γλώσσας και στην κοινωνική ζωή των ομιλητών γενικότερα, αφού αξιολογούν τις ποικίλες γλωσσικές δεξιότητες. Ειδικότερα, η θετική ή αρνητική αντιμετώπιση μπορεί να ασκήσει επίδραση στην ενδυνάμωση, τη διατήρηση ή και την υποχώρηση μιας διαλέκτου αλλά και στη διάθεση εκμάθησής. Μια θετική αντιμετώπιση οδηγεί σε πιο εύκολη κατανόηση της γλωσσικής ποικιλίας, ειδικά αν συνοδεύεται από αισθήματα εκτίμησης και θαυμασμού απέναντι της. Οι στάσεις αυτές σχηματίζονται σε μικρή ηλικία ως τμήμα της κοινωνικοποίησης του ατόμου από φορείς όπως οι γονείς, οι φίλοι, το σχολείο. Ωστόσο, μπορεί οι στάσεις να αλλάξουν με την πάροδο του χρόνου υπό την επιρροή ορισμένων παραγόντων όπως η ηλικία, το φύλο, η προσωπική ιστορία, το γλωσσικό ή πολιτιστικό υπόβαθρο, η εκπαίδευση και η στάση της οικογένειας και του φιλικού περιβάλλοντος (Κακριδής - Φερράρι, 2007:32-41).

Τα τελευταία χρόνια έχει επικρατήσει ο όρος γλωσσική ιδεολογία η οποία συνιστά το σύνολο των στάσεων και των απόψεων μιας κοινότητας για τη γλώσσα. Αυτή η

θεώρηση υποδηλώνει την υποκειμενικότητα στην πρόσληψη του τρόπου χρήσης της γλώσσας (Τσιτσιπής, 2001). Αν και δεν έχει αποδειχθεί επιστημονικά η ανωτερότητα μιας γλωσσικής ποικιλίας έναντι κάποιας άλλης σε επίπεδο δομής και λεξιλογίου, παρατηρείται συχνά το φαινόμενο υποστήριξης τέτοιων απόψεων οι οποίες επιδρούν αρνητικά στην εκπαίδευση και οδηγούν σε κοινωνικές διακρίσεις. Στην πραγματικότητα, η υιοθέτηση μιας τέτοιας στάσης δεν σχετίζεται τόσο με τη γλώσσα όσο με τους χρήστες των διαφορετικών γλωσσικών ποικιλιών και τις ευρύτερες κοινωνικές ομάδες στις οποίες αυτοί ανήκουν (Κακριδή – Φερράρι, 2007:42-47).

Είναι ξεκάθαρη μια στερεοτυπική αντιμετώπιση των ομιλητών και η δημιουργία προκαταλήψεων, οι οποίες έχουν σχέση με το σύνολο των γεωγραφικών και κοινωνικών ποικιλιών. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την αναφορά σε ανώτερες και κατώτερες γλώσσες με συνέπεια οι διάλεκτοι ή οι κοινωνιόλεκτοι να θεωρείται ότι συνιστούν εμπόδιο στην κοινωνική εξέλιξη και πρόοδο και μάλιστα μέσω κοινωνικής απαξίωσης. Έτσι, διευρύνεται ο στιγματισμός των διαλέκτων και των ομιλητών τους (Καμπάκη – Βουγιούκλη & Δούρου, 2015: 95-116)

2.10 Προσέγγιση της σύγχρονης κοινωνιογλωσσικής κατάστασης – Επιβίωση και υποχώρηση των νεοελληνικών διαλέκτων και ιδιωμάτων

Για να μιλήσουμε για τη σύγχρονη κοινωνιογλωσσική κατάσταση των διαλέκτων στον ελληνόφωνο κόσμο, θα πρέπει να κάνουμε αναφορά και στο παρελθόν. Είναι κοινώς αποδεκτό ότι παλιότερα οι διάλεκτοι ομιλούνταν ευρέως σε πολλά μέρη της ελληνικής επικράτειας, αφού συνιστούσαν ένα σύνολο γλωσσικών ποικιλιών που χρησιμοποιούνταν κυρίως προφορικά και εξυπηρετούσαν τις καθημερινές ανάγκες επικοινωνίας των χρηστών. Με το πέρασμα του χρόνου η προώθηση της κοινής ελληνικής από τα ΜΜΕ και η καθιέρωσή της στην εκπαίδευση έθεσαν στο περιθώριο τις διαλέκτους και τα ιδιώματα. Ειδικότερα, στους παράγοντες που επηρέασαν την υποχώρηση των διαλέκτων έναντι της κοινής ελληνικής εντάσσονται αυτοί της εσωτερικής μετανάστευσης, της ανάπτυξης των συγκοινωνιών, της ραγδαίας εξάπλωσης των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης και της απομόνωσης ορισμένων περιοχών. Μάλιστα, σε ορισμένες περιοχές σταμάτησε τελείως η χρήση του ιδιωματικού λόγου (Χιώτη, 2015).

Μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, λοιπόν, η εικόνα των τοπικών παραλλαγών της νεοελληνικής γλώσσας ταυτίζεται με αυτή της παρακμής ή της παντελούς εξαφάνισής. Αποτέλεσμα αυτής της κατάστασης είναι η αντιμετώπιση των διαλέκτων της νέας ελληνικής ως στοιχείων πολιτισμικής παράδοσης και όχι ως πλευρών της ζωντανής γλώσσας. Το ίδιο συμβαίνει και με τα γλωσσικά ιδιώματα τα οποία έχουν περιθωριοποιηθεί, καθώς οι κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες και η δομή της παραδοσιακής κοινωνίας που συντηρούσε τη χρήση τους έχουν μεταβληθεί. Συνεπώς, η χρήση τους έχει φθίνει τόσο ώστε ομιλούνται ελάχιστα κυρίως από ηλικιωμένους και μάλιστα παρουσιάζονται αλλοιωμένα στο σύνολο των γλωσσικών επιπέδων (φωνητικό, μορφολογικό, συντακτικό, λεξιλογικό), με τάση αφομοίωσης από την Κοινή Ελληνική (Μαλικούτη-Drachman, 2000:45-50). Επιπλέον ο Κοντοσόπουλος (2008) εντοπίζει την κύρια αιτία για την υποχώρηση των ιδιωμάτων εκτός από την επικράτηση της Κοινής Ελληνικής και στην αστυφιλία.

Σήμερα, γίνεται μία προσπάθεια από πολιτιστικούς φορείς, εκπαιδευτικούς και γλωσσολόγους να καταγραφούν και να διασωθούν οι διάλεκτοι μέσω διαφόρων προγραμμάτων που αποσκοπούν να φέρουν τους μαθητές σε επαφή με τις ποικίλες μορφές της γλώσσας, να γνωρίσουν και να αποδεχτούν της γλωσσικές ποικιλίες που τέθηκαν στο περιθώριο. Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσεται και η προσέγγιση της παρούσας εργασίας.

Κεφάλαιο 3^ο – Δεσκάτη Γρεβενών

3.1 Ιστορία της Δεσκάτης

Η Δεσκάτη, που στην αρχαία εποχή ονομαζόταν Μονδαία, είναι περιοχή του νομού Γρεβενών, ενώ παλιότερα, πριν συγκροτηθεί ο νομός Γρεβενών, ανήκε στον νομό Λάρισας και ακόμα παλιότερα στον νομό Κοζάνης. Η γεωγραφική της θέση τοποθετείται στα νοτιοανατολικά της πόλης των Γρεβενών και στα βορειοδυτικά της πόλης της Λάρισας.

Η ιστορία της Δεσκάτης πηγαιίνει πολλούς αιώνες πίσω στον χρόνο. Από τις πηγές που έχουμε, στην περιοχή της σημερινής Δεσκάτης εντοπίζονται κατάλοιπα κάποιων οικισμών πριν από τον 4^ο αιώνα π. Χ. Η Μονδαία, όπως ονομαζόταν η περιοχή, ήταν περραιβική πόλη, ενώ οι Περραιβοί ήταν λαός περίοικος των Θεσσαλών. (Σπανός, 1986: :7)

Την περίοδο του 14^{ου} αιώνα στη δυτική Θεσσαλία εξαπλώνεται η κυριαρχία των Σέρβων. Την ίδια εποχή στην περιοχή εμφανίζονται ποιμενικοί οικισμοί από βλαχόφωνους και Σέρβους κτηνοτρόφους, γεγονός που αποδεικνύεται από την ύπαρξη κάποιων συγκεκριμένων τοπωνυμίων στην περιοχή όπως Σάντοβο, Ρόγγια, Παδίτσα (Σπανός, 1986: :8-9). Το ίδιο το όνομα «Δεσκάτη» σύμφωνα με τον Συμεωνίδη (2010) προέρχεται από το αρωμουνικό descatuta < discatuta «χωρισμένη στα δύο» < ρ. dissicu < λατιν. disseco «χωρίζω στα δύο», καθώς η κωμόπολη είναι χωρισμένη σε δύο ή περισσότερα τμήματα με φαράγγια.

Εικόνα 4. Η Δεσκάτη και η ευρύτερη περιοχή.

Λίγα χιλιόμετρα μακρύτερα βρίσκεται η περιοχή της Δασοχωρίτικης ποταμιάς (σημερινό Δασοχώρι), την οποία οι Βλάχοι της Πίνδου χρησιμοποιούσαν ως πέρασμα, καθώς μετακινούνταν από την περιοχή της ανατολικής Θεσσαλίας προς τα χωριά της Πίνδου (σημερινή ονομασία Αβδέλλα, Σμίξη, Περιβόλι) και με αντίστροφη πορεία. Στη συγκεκριμένη περιοχή οι Τουρκαλβανοί ληστές εξαπέλυαν συχνά ληστρικές επιδρομές και κατά συνέπεια οι κάτοικοι υπέφεραν σε μεγάλο βαθμό. Αυτή ήταν και η αιτία που οδήγησε μεγάλο μέρος των κατοίκων της περιοχής του Δασοχωρίου να μετακινηθούν προς τη Δεσκάτη και να βρουν καταφύγιο στην περιοχή έξω από την κωμόπολη που ονομάζεται «βλαχόστρατα». Αυτή η μετακίνηση είχε ως αποτέλεσμα τη διεύρυνση της περιοχής της Δεσκάτης σε σχέση με τη γύρω περιοχή και την μετατροπή της σε πρωτοχώρα των Χασίων (Σπανός, 1986: :9-10).

Παράλληλα, λόγω της τοποθεσίας της περιοχής και του άγονου εδάφους δεν ευνοήθηκε η εγκατάσταση τουρκικών πληθυσμών στην περιοχή της Δεσκάτης, χωρίς βέβαια αυτό να σημαίνει ότι δεν επηρεάστηκε από την τουρκική κατάκτηση. Το πληθυσμιακό σύνολο της Δεσκάτης υπήρξε ομοιογενές και ντόπιο χωρίς να εντοπίζονται κάποιες ιδιαίτερες μετακινήσεις και ανταλλαγές εκτός από τις αρχές του 20^{ού} αιώνα, οπότε και

έλαβε χώρα η μετανάστευση πολλών κατοίκων της περιοχής της Δεσκάτης προς την Αμερική προκειμένου να αποφευχθεί η στράτευση από τους Τούρκους (Σπανός, 1986: 10-11).

Σήμερα, η Δεσκάτη συνιστά μια κωμόπολη που αριθμεί περίπου 6.000 κατοίκους. Αποτελείται από τα χωριά Παρασκευή, Δασοχώρι, Παλιουριά και Φωτεινό. Κύρια ασχολία των κατοίκων παραμένει η κτηνοτροφία και η γεωργία, ενώ η γεωργία λόγω του μη κατάλληλου εδάφους περιορίζεται στις καλλιέργειες του σιταριού, του τριφυλλιού και του καπνού.

3.2 Το γλωσσικό ιδίωμα της Δεσκάτης

Το γλωσσικό ιδίωμα της Δεσκάτης εντάσσεται στα βόρεια ιδιώματα που μιλιούνται στην περιοχή της Δυτικής Μακεδονίας. Σήμερα το ιδίωμα έχει υποχωρήσει πολύ. Στην καθαρή του μορφή χρησιμοποιείται κυρίως από ηλικιωμένους και περισσότερο από τις γυναίκες που μετακινήθηκαν από τα περίχωρα της Δεσκάτης και από αναλφάβητους ανθρώπους μεγάλης ηλικίας. Η χρήση του ιδιώματος συχνά γίνεται σκόπιμα από τους κατοίκους της περιοχής της Δεσκάτης, όταν συναντιούνται στα μεγάλα αστικά κέντρα, συνήθεια που απολαμβάνουν (Τσικρίκη, 2018).

3.3 Ταξινόμηση του γλωσσικού ιδιώματος της Δεσκάτης

Όπως αναφέρει ο Πιπίλας (1971:2), το γλωσσικό ιδίωμα της Δεσκάτης ανήκει στα βόρεια νεοελληνικά γλωσσικά ιδιώματα και ειδικότερα σε αυτά της βόρειας Θεσσαλίας και νοτιοδυτικής Μακεδονίας και το μιλούν οι κάτοικοι των περιοχών Καμβουνίων και Χασίων με σπουδαίο κέντρο την κωμόπολη της Δεσκάτης.

3.4 Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του γλωσσικού ιδιώματος της Δεσκάτης

Σε επίπεδο φωνολογίας εντοπίζουμε τα ακόλουθα φαινόμενα:

- Όπως συμβαίνει σε όλα τα βόρεια ιδιώματα, έχουμε αποβολή των άτονων /i/ και /u/ σε μεσαία και τελική θέση. Η αποβολή του /i/ σε τελική θέση αφήνει υπόλειμμα που πραγματώνεται ως ημίφωνο.

- Μετά την αποβολή του άτονου /i/ διατηρείται η ουρανική προφορά των /k, γ, x, g, l, n/, π.χ., ενώ συχνά έχουμε ατελή αποβολή, καθώς μένει υπόλειμμα με τη μορφή ημιφώνου π.χ. *χ'μώνας, φίλ'μα*.
- Το ιδίωμα χαρακτηρίζεται από συνίζηση π.χ. *Θιος (Θεός)*.
- Παρατηρείται επίσης αποβολή του μεσοφωνηεντικού [γ] π.χ. *καλόιρους (καλόγερος), ολόυρα (ολόγυρα)*
- Βασικό φαινόμενο του ιδιώματος είναι η στένωση των άτονων /o/ και /u/ , π.χ. *παράπουνου, χουριό*
- Παρατηρείται επίσης ανάπτυξη προθεματικού /a/, π.χ. *ανάμα 'νάμα', αγλήγορους 'γρήγορος' κ.ά.*
- Ανομοίωση υγρών και ένρινων π.χ. *παράθυρα-παλαθύρια, γρήγορα-αγλήγουρα, αρμυρός-αλμυρός, πνεύμων-πλίμον', μνηγιγίτιδα-μηλιγγιτ'*
- Ανάπτυξη αρκτικού ν- μετά από μετατόπιση των ορίων των μορφημάτων π.χ. *νουρά 'ουρά', i νώμους 'ο ώμος'*
- Το /n/ ηχηροποιεί το /k/ και στο εσωτερικό μια λέξεις όταν έχει προηγηθεί αποβολή άτονου /i/ ή /u/, π.χ. *γίγκαν < γίν'καν (< γίνηκαν)*
- Αποβολή του μεσοφωνηεντικού /s/ π.χ. *Θανάης 'Θανάσης', να λύεις 'να λύσεις'*
- Ανάπτυξη ημιφώνου μετά από φωνήεν, π.χ. *φουνάιζ' 'φωνάζεις', αγοράιζ' 'αγοράζεις'*
- Το /m/ πριν από /l/ και /s/ (μετά από αποβολή του άτονου /i/ και /u/) κλειστοποιείται σε /b/ π.χ. *μπάαρ' (< μ'λάρ' < μουλάρι), μπάδι (< μ'σάδι < μισάδι)*
- Σε συμφωνικά συμπλέγματα, που προκύπτουν από αποβολές άτονων /i/ και /u/ τα /s/ και /z/ πραγματώνονται ως [ts] και [dz] αντιστοίχως, π.χ. *χιόντζι 'χιόνιζε', Αντώντς 'Αντώνης'*
- Ηχηροποιείται το /p/ > /b/ όταν έπεται /γ, δ/ (μετά από αποβολή του άτονου /i/ ή /u/) π.χ. *Μπαγάδ' (< π'γάδ' < πηγάδι),*

Σε επίπεδο μορφολογίας εντοπίζουμε τα ακόλουθα φαινόμενα:

- Η αλλομορφία του αρσενικού άρθρου¹ /ι/ αντί /ο/ π.χ. *ὁ Θεός, ἡ Μητρίσις, ἡ τοίχους*
- Πραγμάτωση του ρήματος *πηγαίνω* ως *πααίνω*
- Αόριστος του ρήματος *έρχομαι* με τη μορφή *ἔρθα* αντί *ἦρθα*

Σε επίπεδο συντακτικού εντοπίζουμε το ακόλουθο φαινόμενο:

- Η γενική του ενικού σχηματίζεται μονολεκτικά ή και με εμπρόθετο από, απ', π' + αιτιατική π.χ. *τοῦ σπῖτ', ντ' δάσκαλ' καὶ π'τοῦ σπῖτ', π'ντ' δάσκαλ'.*
- Η γενική του πληθυντικού σχηματίζεται πάντα με εμπρόθετο π.χ. *οἱ δουλειές των γεωργών - οἱ δ'λειες π'τς γιουργοί*
- Το άρθρο (ι, η, του) ανάλογα με τις επιδράσεις που υφίσταται με βάση τους νόμους της φωνητικής κλίσης κλίνεται με τον παρακάτω τρόπο:

	ΕΝΙΚΟΣ	ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ
ΟΝΟΜ.	ι	οι
ΓΕΝ.	τ', ντ, π'τους	π'τ, π'τζ
ΑΙΤ.	τούν, τούμ, του	τς, τζ

	ΕΝΙΚΟΣ	ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ
ΟΝΟΜ.	η	οι
ΓΕΝ.	τς, τζ	π'τ, π'τζ
ΑΙΤ.	τ', ντ, 'ν, 'μ	τς, τζ

	ΕΝΙΚΟΣ	ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ
ΟΝΟΜ.	Του	τα
ΓΕΝ.	τ', π'του	π'τα
ΑΙΤ.	του	τα

Στη συνέχεια παραθέτουμε ενδεικτικά λεξιλόγιο της περιοχής σχετικό με την ποιμενική και την αγροτική ζωή;

Λεξιλόγιο σχετικό με την ποιμενική ζωή:

¹ Η συγκεκριμένη μορφή του αρσενικού άρθρου ποικίλλει ως προς την επιλογή του «ι» ανάλογα με τις διαφορετικές απόψεις των ερευνητών σε σχέση με την προέλευση ή για τεχνικούς λόγους, δηλαδή χρησιμοποιούνται ένα από τα: ή, ι, οί, ύ, ωστόσο στην παρούσα εργασία υιοθετείται ο τύπος ι.

Τζιουμπάνους, ι (ο βοσκός)

Κατασάρι, του (η φανέλα)

Τσιαμαντάνι, του (υφαντό γιλέκο)

Σκφούνια, τα (μάλλινες πλεχτές κάλτσες)

Ντραγατσικά, η (δερμάτινος σάκος)

Κλουρουμαντρί, του (κυκλοτερής μάνδρα)

Τέμπλα, η (περιφραγμένος χώρος για διανυκτέρευση)

Μπλιόρι, του (κατσίκι τριών ετών)

Γρίβα, τα (πρόβατα χρώματος γκρι)

Λαΐα, τα (μαύρα πρόβατα)

Μπίμπα, η (μεγάλο κουδούνι)

Λεξιλόγιο σχετικό με τη αγροτική ζωή:

Αξιάλι, η (βουκέντρα)

Βλήθρον, του (ζυγός)

Κουτρουλιά, η (άσπρο σιτάρι)

Κριτσμάς, ι (πλούσιο γεύμα)

Μουγκράδια, τα (τα χαμόκλαδα)

Ριβένι, του (χωράφι στο ρίζωμα του βουνού)

Τζιουρντέκα, η (γερό ξύλο για κοπάνισμα καλαμποκιού)

Τσιαγάνις, οι (τα φτηνά χωράφια)

Κεφάλαιο 4^ο – Διάλεκτοι και εκπαίδευση

4.1 Διάλεκτοι και ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα

Η λειτουργία του εκπαιδευτικού συστήματος παρακινεί τους μαθητές να προβαίνουν σε αποκλειστική χρήση της κοινής γλώσσας, αφήνοντας στο περιθώριο την επίσημη γλώσσα. Κατά συνέπεια, δεν υπάρχει η μέριμνα για παροχή κινήτρων, ώστε οι διαλεκτόφωνοι μαθητές να διατηρήσουν τη διάλεκτό τους και να συνεχίσουν να την μιλούν διαμορφώνοντας τη διαλεκτική τους ταυτότητα. Το σύστημα επιλέγει αυτόν τον τρόπο προκειμένου να προωθήσει μια μορφή εθνικής και πολιτισμικής ομοιογένειας. Έτσι, όμως οι μαθητές δεν είναι σε θέση να αντιληφθούν τις πολλές και ποικίλες διαστάσεις της κοινής γλώσσας και την πραγμάτωσή της μέσω διαφορετικών παραλλαγών και διαφορετικού ύφους (Φραγκουδάκη, 1987: 57-68).

Παράλληλα, η υποτίμηση των διαλέκτων συνεπάγεται την αγνόηση του ιστορικού και πολιτισμικού παρελθόντος και της συμβολής του στη συγκρότηση του έθνους. Άλλωστε, ο τρόπος λειτουργίας του εκπαιδευτικού συστήματος φαίνεται να προχωρά σε καταδίκη της γεωγραφικής ποικιλότητας και στην έμφαση στην ποιότητα της πρότυπης γλώσσας (Φραγκουδάκη, 1987: 69-75).

Βέβαια τα τελευταία χρόνια γίνεται προσπάθεια εισαγωγής των διαλέκτων στη διδασκαλία των γλωσσικών μαθημάτων, σύμφωνα με τα νέα προγράμματα σπουδών, τα οποία θα αναλύσουμε στη συνέχεια, ωστόσο η προσπάθεια αυτή φαίνεται να έχει πενιχρά αποτελέσματα.

4.2 Η στάση των μαθητών και του σχολείου απέναντι στις διαλέκτους

Το σχολείο διαδραματίζει πολύπλευρο και πολύμορφο ρόλο στην πνευματική καλλιέργεια των μαθητών και στην κοινωνικοποίησή τους και παράλληλα στην διάδοση του πολιτισμού και της εθνικής ταυτότητας. Προκειμένου να επιτευχθούν όλοι αυτοί οι στόχοι προωθείται η χρήση μιας κοινής γλώσσας για όλους ανεξαρτήτως εθνικής, κοινωνικής ή γεωγραφικής προέλευσης (Ανδρουλάκης, 2008). Συνεπώς, παρατηρείται υποβιβασμός των διαλέκτων στο σχολείο γεγονός που μπορεί να δικαιολογηθεί αν σκεφτεί κανείς την ανάγκη για διατήρηση της εθνικής γλώσσας και οριοθέτησης της ευρωπαϊκής ταυτότητας (Ντίνας, 2015: 167-186). Κάποιες φορές

μάλιστα, η χρήση των διαφορετικών γλωσσικών ποικιλιών συνιστά λόγο σημείωσης χαμηλής επίδοσης των μαθητών, οι οποίοι θα πρέπει να χρησιμοποιήσουν μια γλώσσα που δεν είναι συμβατή με αυτή που έχουν συνηθίσει (Αρχάκης & Κονδύλη, 2004: 27-33). Σε αυτό έρχονται να προστεθούν τα εμπόδια και η αρνητική στάση των εκπαιδευτικών που εμφανίζονται απρόθυμοι να συνδράμουν τους μαθητές, όταν αυτοί χρησιμοποιούν μια ασυνήθιστη μορφή της γλώσσας (Siegel, 1999: 32-40). Παράλληλα, η ελλιπής περιγραφή των γλωσσικών ποικιλιών που είναι σε χρήση από τους μαθητές θεωρείται ότι ευθύνεται για τυχόν μαθησιακά ελλείμματα και χαμηλές επιδόσεις των μαθητών που μιλούν διαλέκτους στο σχολικό περιβάλλον (Κακριδή, 2000: 37-47).

Ωστόσο, αν η γλωσσική ποικιλία αναγνωριστεί και αξιοποιηθεί ως φορέας κοινωνικού νοήματος προκειμένου να αναπτυχθεί και να καλλιεργηθεί ο κριτικός γραμματισμός θα μπορέσει να ενταχθεί στη διδασκαλία και να έχει σημαντική επίδραση στον συγκεκριμένο στόχο (Τσιπλάκου, 2007: 466- 478). Μέχρι σήμερα, η πλειονότητα των εκπαιδευτικών προωθεί και υποστηρίζει τη διδασκαλία της γλωσσικής νόρμας που επικρατεί χωρίς την προσθήκη διαλεκτικών στοιχείων, με αποτέλεσμα οι μαθητές με υψηλό μαθησιακό επίπεδο να μην κάνουν χρήση των γεωγραφικών και κοινωνικών ποικιλιών (Μαγάλια, 2000: 43-52).

4.3 Διδακτική αξιοποίηση των γλωσσικών ιδιωμάτων στη διδασκαλία

Το κίνημα του γραμματισμού και των πολυγραμματισμών οδήγησε στη διαμόρφωση ενός πλαισίου αρχών με την ονομασία παιδαγωγική του γραμματισμού. Πρόκειται για μια οπτική η οποία κινείται γύρω από το αίτημα για γλωσσική πολυμορφία (Kalantzis & Core, 1999).

Με βάση τη συγκεκριμένη παιδαγωγική θεωρείται αναγκαία η αξιοποίηση στη διδασκαλία κειμένων που να σχετίζονται άμεσα με τον τρόπο ζωής και τα βιώματα των μαθητών και κυρίως να άπτονται των ενδιαφερόντων τους (Χατζησαββίδης, 2003). Παράλληλα πιο εξειδικευμένα θα μπορούσαμε να πούμε ότι το κίνημα των πολυγραμματισμών δίνει έμφαση στην ανάγκη για χρήση της πολιτισμικής και γλωσσικής πολυμορφίας και στην ύπαρξη πολλών διαφορετικών παραλλαγών στο εσωτερικό της γλώσσας που πέρα από τις εθνικές παραλλαγές αναφέρονται και σε αποκλίνοντες τρόπους ομιλίας και γραφής όπως οι διάλεκτοι και τα ιδιώματα.

Τα γλωσσολογικά αυτά θέματα επηρεάζονται σημαντικά από παραμέτρους όπως αυτές της μετανάστευσης, της πολυπολιτισμικότητας και της παγκόσμιας οικονομικής ενοποίησης σε συνδυασμό με την ανάπτυξη των τεχνολογιών της επικοινωνίας. Το παράδοξο σε όλα αυτά είναι ότι η παγκοσμιοποίηση και η αγορά εργασίας μετατρέπουν την πολυμορφία σε τοπικό ζήτημα. Συνεπώς η ύπαρξη γλωσσικού προτύπου δεν είναι εφικτή και οι μαθητές θα είναι πολύ σημαντικό να εξασκηθούν στον χειρισμό των διαλέκτων, του ύφους, των σημασιολογικών διαφορών, στις διαγλώσσες και στην ύπαρξη υβριδικών διαπολιτισμικών ειδών λόγου. Όσα κράτη μέχρι σήμερα προέκριναν ένα μοναδικό γλωσσικό και πολιτισμικό πρότυπο, πρέπει να αναθεωρήσουν και να δώσουν έμφαση στην παροχή ίσων ευκαιριών πρόσβασης σε όλους ανεξαρτήτως ταυτότητας. Συνεπώς, ενώ μέχρι σήμερα η παραδοσιακή μορφή της γλωσσικής διδασκαλίας δεν έδινε καμία σημασία στη γλωσσική ποικιλία και στις γλωσσικές εμπειρίες του μαθητή, η κατάσταση έχει αλλάξει σημαντικά (Kalantzis & Cope, 1999: 101-107).

Η διδακτική αξιοποίηση μιας διαλέκτου απαιτεί προγραμματισμό και ένα ολοκληρωμένο σχέδιο διδασκαλίας. Κατά τον διδακτικό σχεδιασμό μιας διδακτικής ενότητας ο εκπαιδευτικός λαμβάνοντας υπόψη την παιδαγωγική αξία των διαλέκτων και των ιδιωμάτων είναι χρήσιμο να συζητά τις απόψεις και τις ενέργειές του με τους μαθητές.

Γενικός σκοπός της διδασκαλίας είναι η βελτίωση της αυτοεκτίμησης και η ενίσχυση της θετικής στάσης απέναντι στο σχολείο από τη πλευρά των παιδιών που προέρχονται από γλωσσικό περιβάλλον στο οποίο μιλιούνται οι διάλεκτοι και η καλλιέργεια της ανεκτικότητας απέναντι στη γλωσσική διαφορετικότητα (Ντίνας & Ζαρκογιάννη, 2009: 105-108).

4.4 Τα νέα προγράμματα σπουδών για το γλωσσικό μάθημα στο Λύκειο

Από το 1999 και έπειτα η νέα θεώρηση της παιδαγωγικής του γραμματισμού και του πολυγλωσσισμού έχει εισέλθει στον σχεδιασμό και την εφαρμογή των αναλυτικών προγραμμάτων σπουδών γλωσσικής διδασκαλίας. Σε αυτά τα προγράμματα γίνεται λόγος για τις κοινωνιογλωσσικές διαστάσεις της διδασκαλίας και, αν και δεν γίνεται

άμεση αναφορά στις νεοελληνικές διαλέκτους και στην πιθανή αξιοποίησή τους στη διδασκαλία, ωστόσο επιτρέπει αυτό να συμβεί στο μέλλον δίνοντας του χώρο.

Στο Πρόγραμμα Σπουδών του 2001 στις γενικές αρχές εντάσσεται “ η ενίσχυση της πολιτισμικής και γλωσσικής ταυτότητας στο πλαίσιο της πολυπολιτισμικής κοινωνίας” και το πρόγραμμα μεταξύ άλλων στοχεύει στην “ αξιοποίηση του ετερογενούς χαρακτήρα της ελληνικής γλώσσας με τις κοινωνικές, γεωγραφικές και υφολογικές παραλλαγές της” (Υ.ΠΕΠΘ., 2001:7, 21). Παράλληλα, επισημαίνεται ότι το παιδί πρέπει να αποκτήσει συνείδηση της διαφοροποίησης της κοινής νεοελληνικής σε ιδιώματα γεωγραφικής και κοινωνικής διάκρισης. Άλλωστε, στόχος του προγράμματος είναι και η συνειδητοποίηση της διαχρονικότητας της γλώσσας από το μαθητή ο οποίος πρέπει να αντιληφθεί και να γνωρίσει τη γλωσσική παράδοση και να ενδυναμώσει το γλωσσικό του αυτοσυναίσθημα αλλά και να αποκτήσει εξοικείωση σχετικά με τον ιδιοματικό λόγο ” (Υ.ΠΕΠΘ., 2001: 26). Σε αυτό το πλαίσιο, οι διάλεκτοι και τα ιδιώματα μπορούν να αξιοποιηθούν στη γλωσσική διδασκαλία στο σχολικό περιβάλλον.

Στο νέο αναλυτικό Πρόγραμμα σπουδών για τη διδασκαλία της Γλώσσας στο Λύκειο και πιο συγκεκριμένα για την Α΄ Λυκείου που συντάχθηκε το 2021 αναφέρεται ότι η Νεοελληνική Γλώσσα ως γνωστικό αντικείμενο παρουσιάζει ιδιαιτερότητα σε σύγκριση με τα υπόλοιπα γνωστικά αντικείμενα του σχολείου. Αυτό συμβαίνει επειδή το γλωσσικό σύστημα ως κύριο περιεχόμενο του μαθήματος έχει κατακτηθεί πολύ πριν την ένταξη του παιδιού στο σχολείο αυθόρμητα και φυσικά. Έτσι, το γλωσσικό μάθημα δεν διδάσκεται με μόνο στόχο την κατάκτηση της γλώσσας, αλλά και τη διεύρυνση του γλωσσικού τους ρεπερτορίου με την αξιολόγηση των τροπικοτήτων όπως αυτές του γραπτού λόγου, των ποικιλιών, της πρότυπης γλώσσας και άλλων γεωγραφικών, κοινωνικών και λειτουργικών ποικιλιών και άλλων κειμενικών ειδών, προκειμένου να εξοικειωθούν μέσω της κοινωνικοποίησής τους στις γλωσσικές κοινότητες στις οποίες ανήκουν.

Η καλλιέργεια της γλώσσας στο σχολικό περιβάλλον επιχειρείται, προκειμένου να αποτελέσει μέσο για την πρόσβαση στο σύνολο των εκφάνσεων της πολύπλοκης αντικειμενικής και υποκειμενικής πραγματικότητας και συνάμα δείχνει την ατομική, κοινωνική και πολιτισμική ταυτότητα. Άλλωστε, η γλώσσα καλλιεργείται για να κατακτηθεί ο προφορικός και γραπτός λόγος με στόχο τη γνωστική, κοινωνική και γλωσσική ανάπτυξη των μαθητών, αφού η κατάκτηση της γλώσσας και της δομής της

συνδέεται άμεσα με τις νοητικές διεργασίες και την κοινωνικοποίηση των παιδιών στη γλωσσική κοινότητα στην οποία ανήκουν.

Η ελληνική γλώσσα με τη μακρόχρονη παράδοση σε προφορικό και γραπτό επίπεδο και με την ανάπτυξη ενός ευρέος φάσματος γλωσσικών ποικιλιών είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την ύπαρξη και την ιστορία της εκπαίδευσης των κοινοτήτων που μιλούν την ελληνική γλώσσα και του ελληνικού κράτους και διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στη διάδοση της πολιτισμικής κληρονομιάς.

Η διδασκαλία της Νεοελληνικής Γλώσσας στοχεύει στην πρόσληψη του συστήματος της ελληνικής γλώσσας, του λεξιλογίου, της γραμματικής και των ποικίλων κειμένων που ανταποκρίνονται στις εκάστοτε επικοινωνιακές περιστάσεις.

Όσον αφορά το Λύκειο, η κατάκτηση μιας μορφής αυτονομίας στη γλώσσα προσφέρει στους μαθητές τα εφόδια, ώστε να κατορθώσουν να εξασφαλίσουν τη ενεργό συμμετοχή τους στο κοινωνικοπολιτικό γίνεσθαι, στην απόκτηση δεξιοτήτων κοινωνικής ενσυναίσθησης και της ιδιότητας του πολίτη. Συνεπώς, η γλώσσα αποτελεί μέσο κατανόησης και έκφρασης για τη ζωή των μαθητών εντός και εκτός σχολείου.

Το Πρόγραμμα Σπουδών για τη Νεοελληνική Γλώσσα του Λυκείου παρουσιάζεται πολυδιάστατο. Από τη μια πλευρά παραμένει κειμενοκεντρικό με στόχο την επικοινωνιακή προσέγγιση της γλώσσας συμφωνώντας με παλαιότερα προγράμματα, από την άλλη πλευρά προσπαθεί να εντάξει σε αυτό τις σύγχρονες αναζητήσεις. Στο επίκεντρο των σκοπών του βρίσκονται η κριτική διάσταση της γλώσσας και η καλλιέργεια των πολυγραμματισμών. Συνεπώς, τρεις είναι οι βασικές διαστάσεις της γλωσσικής διδασκαλίας, η δομή που σχετίζεται με τη γλωσσική μάθηση, η λειτουργία που αφορά τη γλωσσική χρήση, τα κειμενικά είδη και οι δραστηριότητες που σχετίζονται με τη κατάκτηση της γλώσσας. Με αυτόν τον τρόπο το θεωρητικό πλαίσιο αρχών και εφαρμογών που συνθέτει είναι δυνατόν να προσαρμοστεί στις ιδιαίτερες συνθήκες του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος.

Οι βασικές αρχές του προγράμματος είναι η οργανική συνέχεια της γλωσσικής διδασκαλίας από βαθμίδα σε βαθμίδα και από τάξη σε τάξη. Η αντιμετώπιση της γλώσσας γίνεται ως ενιαίο σύνολο και κυριαρχεί η επιδίωξη να αποκτηθούν η επικοινωνιακή ευχέρεια και η γλωσσική ακρίβεια, η ρητή διδασκαλία των γλωσσικών μέσων και η εστίαση στα προσδοκώμενα αποτελέσματα της μάθησης. Επίσης, επισημαίνονται η αυθεντική χρήση της γλώσσας σε πραγματικές συνθήκες, η ρητή διάκριση των γλωσσικών ποικιλιών της ελληνικής στο πλαίσιο των πολλαπλών

γραμματισμών και η αντιστοίχιση με τα κοινωνικά και κειμενικά περικείμενα, η μαθητοκεντρική προσέγγιση της μάθησης, η διαφοροποιημένη διδασκαλία, η αξιοποίηση του νέων τεχνολογιών και του ψηφιακού υλικού και η σύγχρονη και ενιαία μεταγλώσσα για την περιγραφή του γλωσσικού συστήματος.

Στη λειτουργική διάσταση της γλώσσας που έχει άμεση σχέση με τη γλωσσική χρήση πέρα από τη συνειδητοποίηση από πλευράς μαθητών του τρόπου πραγμάτωσης καθορισμένων λειτουργιών της γλώσσας ανάλογα με τις εκάστοτε γλωσσικές επιλογές εντάσσονται και οι κοινωνικές, πολιτισμικές και υφολογικές παράμετροι κάθε γλωσσικής επιλογής. Από τη στιγμή, μάλιστα, που η πραγμάτωση της γλώσσας υλοποιείται μέσα από τις διάφορες ποικιλίες της η γλωσσική διδασκαλία στοχεύει στην επίτευξη της κατανόησης του ρόλου και του τρόπου λειτουργίας τους ως μηχανισμών δημιουργίας νοημάτων και δεικτών ταυτότητας.

Η ελληνική και οι ποικιλίες της υφίσταται ως θεματικός άξονας των νέων αναλυτικών προγραμμάτων του 2021 και του 2023. Αφορμή για την εισαγωγή αυτού του θεματικού πεδίου υπήρξε η ανάγκη για σεβασμό στη γλωσσική ετερότητα και στην επίγνωση της γλωσσικής ποικιλότητας. Οι μαθητές επιδιώκεται να αποκτήσουν συνείδηση της διαχρονικής εξέλιξης της γλώσσας, όπως αυτή διαμορφώνεται από τις ανάγκες των ομιλητών και τις περιστάσεις επικοινωνίας σε διαφορετικά ιστορικά, γεωγραφικά και κοινωνικά περιβάλλοντα.

Στο επίκεντρο αυτού του θεματικού πεδίου βρίσκεται η προσπάθεια για ανάδειξη μέσω δραστηριοτήτων των γεωγραφικών, κοινωνικών, διαχρονικών και άλλων ποικιλιών της ελληνικής, η διαπραγμάτευση στάσεων, στερεοτύπων και ορθότητας σε γλωσσικό επίπεδο και η επίγνωση ότι υπάρχουν διαφορετικές γλωσσικές ταυτότητες.

Το θεματικό πεδίο αφορά και τις τρεις τάξεις του λυκείου. Για την Α' Λυκείου που εδώ μας ενδιαφέρει επιδιώκεται η επαφή των μαθητών με διαφορετικές διαλέκτους οι οποίες είναι σε χρήση πέρα από το οικογενειακό ή φιλικό περιβάλλον και από ένα ευρύτερο κοινωνικό σύνολο με το οποίο έρχονται σε επαφή μέσω πηγών αυθεντικής επικοινωνίας και με τη βοήθεια των ψηφιακών μέσων. Η ελληνική και οι ποικιλίες της επιδιώκουν την επαφή με μια συνοπτική επισκόπηση του γλωσσικού συστήματος, την ομιλία, τη γραφή και τη γλωσσική ταυτότητα. Τα προσδοκώμενα αποτελέσματα είναι να αποκτήσουν οι μαθητές συνείδηση των πολλαπλών σχέσεων ανάμεσα στις ποικιλίες της ελληνικής γλώσσας, να είναι σε θέση να αναλύουν και να ερμηνεύουν στοιχεία που αφορούν τη γλωσσική ταυτότητα τη δική τους και των άλλων και να διαθέτουν κριτική

στάση έναντι των πρακτικών δημιουργίας στερεοτύπων. Σε αυτό το πλαίσιο θα μπορούσαν να ενταχθούν δραστηριότητες που να αφορούν τον τρόπο μέσω του οποίου οι γλωσσικές επιλογές προχωρούν στην κατασκευή συγκεκριμένων ταυτοτήτων. Επίσης, την αναγνώριση διαφορετικών ιδιοματισμών και κοινωνιολέκτων ερμηνεύοντας τα στοιχεία που σχετίζονται με το περικείμενο και τη διάκριση των διαφόρων μεταξύ της πρότυπης ποικιλίας και των άλλων ποικιλιών. Τέλος, την ανάλυση των χαρακτηριστικών της δικής του διαλέκτου και τη συλλογή γλωσσικών δεδομένων για τη σύγχρονη γλώσσα και τις ποικιλίες της.

Στη συνέχεια παραθέτουμε δύο διδακτικά σενάρια διδασκαλίας της συγκεκριμένης γλωσσικής ποικιλίας υλοποιώντας τις βασικές αρχές των νέων προγραμμάτων σπουδών.

Κεφάλαιο 5ο - Διδακτική αξιοποίηση του γλωσσικού ιδιώματος της Δεσκάτης στο μάθημα της γλώσσας της Α' Λυκείου

5.1 Πρώτο διδακτικό σενάριο διδασκαλίας του γλωσσικού ιδιώματος της Δεσκάτης στο μάθημα της γλώσσας της Α' Λυκείου

Γενικά Στοιχεία

- **Μάθημα:** Νεοελληνική Γλώσσα
- **Τάξη:** Α' Λυκείου
- **Αριθμός μαθητών:** 20
- **Θεματική ενότητα:** Γλώσσα και γλωσσικές ποικιλίες - Γεωγραφικές ποικιλίες- Το ιδίωμα της Δεσκάτης Γρεβενών
- **Υλικό:** Σχολικό εγχειρίδιο, ψηφιακές τεχνολογίες
- **Χρόνος υλοποίησης:** 8 διδακτικές ώρες

- **Διδακτική διαδικασία**
  - Επικοινωνιακή προσέγγιση
  - Διαφοροποιημένη διδασκαλία
  - Δραστηριοκεντρικές ασκήσεις
  - Αυθεντικό πολυτροπικό υλικό
  - Ομαδοσυνεργατικές τεχνικές μάθησης
  - Διδασκαλία με βάση τη γλωσσική επεξεργασία

➤ Διδακτικές τεχνικές/στρατηγικές

Συζήτηση/διάλογος: μέσω του διαλόγου οι μαθητές θα εκφράσουν απορίες, θα εκθέσουν τις εμπειρίες και τα βιώματά τους, θα χρησιμοποιήσουν τον προφορικό λόγο για να παρουσιάσουν τις απόψεις τους.

Καταιγισμός ιδεών/ιδεοθύελλα: καταγραφή χαρακτηριστικών γνωρισμάτων διαφημιστικού λόγου με απλό και κατανοητό τρόπο

Διδακτικοί στόχοι (γλωσσικοί, γνωστικοί, κοινωνικοί):

Οι μαθητές της Α' Λυκείου:

- Να γνωρίσουν τις έννοιες διάλεκτος και ιδίωμα και να κατανοήσουν τις διαφορές των δύο εννοιών
- Να έρθουν σε επαφή με τη γραπτή μορφή του ιδιώματος και τα βασικά χαρακτηριστικά του
- Να αξιοποιήσουν το διαδίκτυο στις εργασίες του
- Να αναπτύξουν δεξιότητες μεταφοράς του ιδιώματος στην κοινή νεοελληνική
- Να συγκρίνουν την κοινή νεοελληνική και το ιδίωμα της Δεσκάτης Γρεβενών
- Να αξιολογούν κείμενα με τη βοήθεια των εκπαιδευτικών
- Να συνεργάζονται στο πλαίσιο της ομάδας
- Να χρησιμοποιούν τον διάλογο για την επίτευξη των στόχων τους
- Να κατανοήσουν την επικοινωνιακή λειτουργία της γλώσσας

Αφόρμηση:

Με αφορμή τη θεματική ενότητα γλώσσα και ποικιλίες και συγκεκριμένα γεωγραφικές ποικιλίες της γλώσσας με την τεχνική της ιδεοθύελλας στην τάξη γίνεται συζήτηση και διερευνώνται οι προϋπάρχουσες γνώσεις των μαθητών σχετικά με τα ιδιώματα και τις διαλέκτους.

Εισαγωγή της νέας γνώσης:

Αξιοποιείται το υλικό του σχολικού βιβλίου (σελ. 20) προκειμένου οι μαθητές να διδαχθούν τις έννοιες διάλεκτος και ιδίωμα:

Διαβάστε το παρακάτω κείμενο από το σχολικό βιβλίο και συζητήστε τους όρους: ιδίωμα, διάλεκτος, ιδιωματισμός, ιδιωτισμός.

Οριζόντια διαίρεση: ιδίωμα και διάλεκτος

Όσοι έχουμε μητρική γλώσσα τα ελληνικά δεν τα μιλούμε ακριβώς το ίδιο σε όλη την ελληνόγλωσση γη. Παρουσιάζει δηλαδή και η γλώσσα μας, καθώς όλες οι άλλες, τοπικές παραλλαγές ή ιδιοματικές ποικιλίες. Και δε διαφέρει μόνο το γλωσσικό ιδίωμα δύο τόπων που απέχουν ο ένας από τον άλλο, καθώς λ.χ. η Κρήτη και η Ευρυτανία, παρά συχνά και η γλώσσα δύο γειτονικών χωριών, έτσι της Αράχοβας και της Δαύλειας στη Βοιωτία. Στην ιδιοματική ποικιλία της γλώσσας μιας χώρας θεμελιώνεται η διαίρεσή της σε ό,τι ονομάζουμε ιδιώματα και διαλέκτους.

Ιδίωμα και διάλεκτο ονομάζουμε συνήθως το ίδιο πράγμα, υποδιαίρεσεις της ίδιας γλώσσας. Συχνά ονομάζουν διάλεκτο ένα ιδίωμα με μεγάλη έκταση ή που διαφέρει σημαντικά από την κοινή γλώσσα. Κάποτε πάλι ονομάζουν μειωτικά το ιδίωμα που έμεινε λογοτεχνικά ακαλλιέργητο και ξέπεσε έτσι στη συνείδηση των ομογλώσσων. Ιδιοματισμό πάλι λέμε τύπο διαλεχτικό άγνωστο στην κοινή (π.χ. *σκαρβελώνω αντί σκαρφαλώνω*), ενώ ιδιοτισμός είναι έκφραση που λέγεται μόνο στη γλώσσα μας (την ελληνική) και έχει πάρει ξεχωριστή σημασία: Ο Τάκης περπατεί στα δύο, η Νίκη πάτησε στα πέντε, ακούονταν φωνές και κακό, μέρα μεσημέρι κτλ...

(Έκφραση Έκθεση, Α' Λυκείου, σ. 20)

Διευκρινίζεται στους μαθητές μέσω της θεωρίας του σχολικού βιβλίου η διάκριση ιδιωμάτων και διαλέκτων:

Τα ιδιώματα (και τις διαλέκτους) τα ονομάζουμε από τις περιοχές στις οποίες συνηθίζονται: α) βόρεια (θρακιώτικα, μακεδονικά, ηπειρώτικα, θεσσαλικά, στερεοελλαδίτικα κτλ.) και νότια (πελοποννησιακά, κρητικά κτλ.) και β) ανατολικά (κυπριακά, χιώτικα, ποντιακά, καππαδοκικά κτλ.) και δυτικά (κατωιταλικά, εφτανησιώτικα, κρητοκυκλαδικά). Από αυτά τα ποντιακά, τα καππαδοκικά, τα τσακόνικα και τα κατωιταλικά θεωρούνται από πολλούς διάλεκτοι. Όλα μαζί, ιδιώματα και διάλεκτοι, αποτελούν τη Νεοελληνική γλώσσα.

Δραστηριότητες:

➤ 1η Δραστηριότητα

Προκειμένου οι μαθητές να εξοικειωθούν με τις έννοιες που διδάχθηκαν τους ανατίθεται ως εργασία η παρακάτω άσκηση του σχολικού βιβλίου (σελ. 20)

Μιλήστε με τους γονείς σας και με τους συμμαθητές σας για την καταγωγή σας και για τη γλώσσα (ιδίωμα, διάλεκτος, Κοινή Νεοελληνική) του σπιτιού σας. Προσέξτε ακόμα τη γλώσσα του παππού και της γιαγιάς, των γειτόνων, ενός οικογενειακού φίλου που ήρθε από μακριά (Θράκη, Μακεδονία, Θεσσαλία, Ήπειρο, Κύπρο, Κρήτη, Κέρκυρα κτλ.) στον τόπο σας. Παρατηρήστε αν η γλώσσα του(ς) ή εκείνη που μιλάτε στο σπίτι σας είναι ίδια με κείνην που μιλάτε στην τάξη.

➤ 2η Δραστηριότητα

Ζητείται από τους μαθητές να καταγράψουν λέξεις της γλωσσικής ποικιλίας των περιοχών καταγωγής τους με τη βοήθεια συγγενών και φίλων μαζί με τη σημασία τους και να το παρουσιάσουν στην τάξη.

➤ 3η Δραστηριότητα

Δίνεται στους μαθητές το παρακάτω Δημοτικό τραγούδι της Δεσκάτης και τους ζητείται να εντοπίσουν λέξεις ιδιωματικές της περιοχής.

Βουλιούμι μια, βουλιούμι δύο

Βουλιούμι μια, βουλιούμι δυο, βουλιούμι τρεις κι πέντι,
βουλιούμι να ξινιτιφτώ πουλύ μακριά στα ξένα,
κι όσα βουνά κι αν εδιαβώ, όλα τα παραγγέλνου:
Βουνά μ' να μη χιουνίσιτι, κάμποι μην παχνιστείτι,
όσου να πανου κι να ρθω κι πίσου να γυρίσου,
βρίσκου τα χιόνια στα βουνά, τα κρούσταλα στους κάμπους,
κι πίσου πάλι γύρισα στα έρημα τα ξένα.
Κάνου τις ξένις αδιρφές, τις ξένις παραμάνες.
Ξένις μι πλεν' τα ρούχα μου, ξένις κι τα σκουτιά μου.
Τα πλένουν μια, τα πλένουν δύο, τα πλένουν τρεις κι πέντι
κι απού τις πέντι κι αμπρουστά τα ρίχνουν στου σουκάκι.
Πάρι, ξένι μ' τα ρούχα σου, πάρι κι τα σκουτιά σου.
Σύρι, ξένι μ', στο σπίτι σου, σύρι κι στους δικούς σου.
Σι καρτερί η μάνα σου κι η δόλια η αδιρφή σου.

Σπανός, Κ., *Δημοτικά τραγούδια της Δεσκάτης*. Εξωραιοτικός Μορφωτικός Σύλλογος Δεσκάτης. Δεσκάτη

➤ 4η Δραστηριότητα

Διευκρινίζεται στους μαθητές ότι το ιδίωμα της Δεσκάτης ανήκει στα βόρεια ιδιώματα και επισημαίνεται ότι τα δύο διακριτικά χαρακτηριστικά του σε σχέση με τα νοτιοανατολικά ιδιώματα είναι τα παρακάτω:

- Αποβολή των άτονων /i/ και /u/ π.χ. *χέρ', πηγάδ', τ' Θανάσ', να κάμ', κουδούν'* = *χέρι, πηγάδι, του Θανάση, να κάμη, κουδούνι*.
- Στένωση των άτονων /e/ και /o/ τα οποία προφέρονται ως /i/ και /u/ π.χ. *χουράφ', δουζάρ', φιγγάρ', πιδί, κουρίτσ', γέρους, Νίκους, έρχουμι, θέλιτι* = *χωράφι, δοζάρι, φεγγάρι, παιδί, κορίτσι, γέρος, Νίκος, έρχομαι, θέλετε*.

Στη συνέχεια δίνεται στους μαθητές ο παρακάτω μύθος του Αισώπου και αφού έχουν χωριστεί σε ομάδες τούς ζητείται να εφαρμόσουν τα δύο παραπάνω χαρακτηριστικά και να μεταγράψουν τον μύθο στο γλωσσικό ιδίωμα της Δεσκάτης.

Το πάθημα του λύκου (Μύθοι Αισώπου)

Μια φορά κι έναν καιρό, το λιοντάρι αρρώστησε βαριά και έδωσε διαταγή να έρθουν όλα τα ζώα του δάσους μπροστά του, για να του πουν τι πρέπει να κάνει για να γίνει καλά. Όλα τα ζώα είπαν τη γνώμη τους, ώσπου ήρθε και η σειρά του λύκου.

Λύκος: Βασιλιά μου, το μόνο ζώο που ξέρει από φάρμακα είναι η αλεπού! Μα αυτή δεν ήρθε στο κάλεσμά σου. Άκουσα, μάλιστα, ότι δεν τη νοιάζει κι αν πεθάνεις.

Ο λύκος είπε αυτά τα λόγια για να κάνει κακό στην αλεπού!

Λιοντάρι: Ώστε έτσι! Να τη βρείτε αμέσως και να τη φέρετε μπροστά μου. Θα της κόψω τη γλώσσα!

Τότε ένα πουλάκι πέταξε γρήγορα, βρήκε την αλεπού και της είπε όλα όσα έγιναν πριν από λίγο. Εκείνη αμέσως μάζεψε αγριόχορτα και πήγε στη σπηλιά του λιονταριού. Το λιοντάρι, όταν την είδε άφρισε από το κακό του.

Αλεπού: Το έμαθα πως είσαι άρρωστος, γι' αυτό κι εγώ, μάζεψα αυτά τα βότανα που θα σε κάνουν καλά.

Ο θυμός του λιονταριού έπεσε αμέσως.

Λιοντάρι: Α, γι' αυτό άργησες να έρθεις; Καλά έκανες... Θα... γίνω καλά με αυτά τα βότανα;

Αλεπού: Ναι, βασιλιά μου. Μόνο που χρειάζεται να τ' ανακατέψεις με κάτι ακόμα.

Λιοντάρι: Με τι;

Αλεπού: Να τα βράσεις μαζί με μια γλώσσα λύκου. Αυτή βέβαια... εσύ ξέρεις πού θα τη βρεις.

Λιοντάρι: Και βέβαια ξέρω! Θα κόψω τη γλώσσα αυτού του λύκου!

<https://www.greek-language.gr/certification/dbs/teachers/show.html?id=117>

➤ 5η Δραστηριότητα

Δίνεται στους μαθητές το παρακάτω Δημοτικό τραγούδι του γάμου από τη Δεσκάτη Γρεβενών και τους ζητείται να το μεταφέρουν στην κοινή νεοελληνική, αφού πρώτα το διαβάσουν με την απαιτούμενη προφορά. Επιχειρείται και η δραματοποίηση του τραγουδιού.

Τραγούδια του γάμου

Του Γαμπρού

Όταν οι καλεσμένοι είναι στο σπίτι του γαμπρού

Σι αυτό του σπít' απού 'ρθαμι, οι αυτόν τον νοικουκύρη,
να ζήσει χρόνια ικατό κι ξάμηνα διακόσια,
για ν' απουχτήσ' τρία πιδιά, τα τρία στην αράδα.
Το 'να γίνει βασιλιάς, κι τ'άλλου δικηόρους,
του τρίτου του μικρότιρου γραμματικός να γίνει.

Επωδός (καθώς τους κερνούν)

Μην του βάζ'τι στου γυαλί
γιατί φαίνιτι πουλύ.

Βάλτι του στου κατουστάρι
να του πιούμι στου πουδάρι.

Σε όσους γάμους κι αν επήγα
ι όσους κι αν επήγα
τέτοιου αντρόγυνου δεν είδα.

Να ‘ν’ η νύφη τρυγουνάκι
κ’ ι γαμπρός πιριστιράκι.
Κι στις νύφης την τζιαμπέρα
γράμματα είναι γραμμένα.
Γράμματα είναι γραμμένα
μι χρυσάφι κινημένα.
Κι όποιους θα προϋπαναγνώσει
μι τη νύφη θ’ ανταμώσει.
Ι γαμπρός τ’ ανάγνουσι
μι τη νύφη αντάμουσι.

Στο ξύρισμα του γαμπρού

Σι ένα βουνί ανέβηκα, σε μια κουρφή απάνου,
να πιλικήσου μάρμαρου, να βγάλου κρύις βρύσις.
Νιρό να πάρου απού κει, να λούσουμι του γαμπρού.
Του χέρι που τουν έλουζι έχει κουμμάτ’ ασήμι,
έχει κουμμάτι μάλαμα, έχει κουμμάτ’ ασήμι.

Όταν ο γαμπρός πηγαίνει στο σπίτι της νύφης

Έβγα μανά μ’ στα κάγκελα να δεις του νιο που αρμάτουσις
του πώς τουν πρέπουν τ’ άρματα, του πώς τουν καλουπιάν’ντι.
-Αυτού π’ θα πας κυργιέ γαμπρέ, καλά να πας καλά να ρθεις,
μην πέσεις κι απουκοιμηθείς κι σι γιλάσουν τα πουλιά.

Τα σύννιφα σηκώνουντι, βρουχή θέλουν να ρίξουν
Στους κάμπους ρίχνουν τη βρουχή κι στα βουνά χαλάζι,
κι στις Θουδώρας την αυλή ρίχνουν μαργαριτάρι.
Κι η μάνα της της έλιγι, κι η μάνα της την λέει:
-Εβγα, κούρη μου στην αυλή να μάσ’ς μαργαριτάρι.

Μάνα μ’ Τούρκοι, μάνα μ’ Φράγκοι, μάνα μ’ γενιτσαρέοι,
ήρθαν όξου στην αυλή μας, τη Μαρία μας γυρεύουν.

Τη γυρεύουν να την πάρουν, στη Φραγκιά να την πααίνουν.
Φραγκοπούλα να τηγ κάνουν , Φραγκοπούλα την καημένη.
Φράγκου πιθιρό να κάμει, φράγκα πιθιρά να κάμει.

Παραθυρίτσια μου χρυσά κι αργυρουκαρφουμένα,
για ανοίξιτι για λάμψητι, να δούμε αυτήν την κόρη,
του πώς την πρέπουν τ' άρματα τ' αργυρουστουλισμένα.

Αίτός την κόρη άδραξι 'π' της μάνας της τα χέρια,
την πήρι κι την πάισι στα πράσινα λιβάδια.
Ικεί κάτσαν να φαν ψουμί, να καλουγιουματίσουν.
-Κάτσι, νύφη μ', να φας ψουμί, να καλουγιουματίσεις.
-Ιγώ 'φαγα στη μάνα μου κι δεν πεινώ να φάου.

Μπροστά στο σπίτι της νύφης
Γαμπρέ μ' τι στέκεις ρόδινους, μαύρους κι ιδρουμένους
Σαν θέλεις να 'ρθεις μέσα δω, στου πιθαριού σ' του σπίτι,
Έλα τρουύρ-τρουυρ να βρεις απού μηλιά κλουνάρι,
να βρεις κλουνάρ' απού μηλιά, να δέσεις τα' άλουργό σου.

Του Μπρατίμου

Του μπρατίμου του μαντίλι
που του κέντησαν στην Πόλη
κι μακριά στη Σαλονίκη,
όλου νύφης του κιντούσαν
τα κουρίτσια τραγουδούσαν.

-Ποδισέ μι, μπρατιμέ μου
τ' αργυρά κουρδέλια μ'
Κι ι δώρους του μπρατίμου
Είταν χρυσουκιντημένους.

Ποδισέ μι, μπρατιμέ μου
τα χρυσά παπούτσια μ,
κι τα μαλαματένια μου
Τι ψηλό μπρατ' μου 'πο 'χου
τέτιουν ψηλουκαμαργιάρη
πιρπατεί κι καμαρώνει
καμαρώνει τη μπρατιμ' όσα.

Σπανός, Κ., (1986). *Δημοτικά τραγούδια της Δεσκάτης*. Εξωραϊστικός Μορφωτικός Σύλλογος της Δεσκάτης, Δεσκάτη.

➤ Αξιολόγηση του σχεδίου

Προκειμένου να αξιολογηθεί η διδακτική προσέγγιση του ιδιώματος της Δεσκάτης και η διερεύνηση των επιδιωκόμενων στόχων δίνεται στους μαθητές σχετικό ερωτηματολόγιο (Ντίνας & Ζαρκογιάννη, 2009):

Ερωτήματα:

1. Με βάση το αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών ο μαθητής πρέπει να αποκτήσει μέσω του μαθήματος της νεοελληνικής γλώσσας συνείδηση των γλωσσικών ποικιλιών, όπως οι γεωγραφικές ποικιλίες; Θεωρείτε ότι ο συγκεκριμένος στόχος επιτεύχθηκε με τη διδασκαλία του ιδιώματος της Δεσκάτης;
2. Μέσω της διδασκαλίας θεωρείτε ότι ορισμένες προκαταλήψεις σχετικά με τη γλώσσα και τους ιδιοματισμούς έχουν πάψει να ισχύουν;
3. Σας κίνησε το ενδιαφέρον η διδασκαλία του τοπικού ιδιώματος στο γλωσσικό μάθημα;
4. Θα επιθυμούσατε να αποτελεί ξεχωριστό αντικείμενο διδασκαλίας η μελέτη των νεοελληνικών ιδιωμάτων-διαλέκτων; Αιτιολογήστε την απάντησή σας.
5. Τι σας προσέλκυσε το ενδιαφέρον κατά τη διδασκαλία του ιδιώματος της Δεσκάτης; Αιτιολογήστε την απάντησή σας.
6. Κατά πόσο η διδασκαλία του γλωσσικού ιδιώματος της Δεσκάτης βοήθησε να κατανοήσετε τα γλωσσικά φαινόμενα της κοινής νεοελληνικής;

7. Η διδασκαλία του συγκεκριμένου γλωσσικού ιδιώματος σάς βοήθησε να αντιληφθείτε τη γλωσσική ιδιαιτερότητα του τόπου σας και να παρακινηθείτε να ασχοληθείτε προσωπικά με αυτό και εκτός σχολείου;
8. Μετά από τη διδακτική αυτή εμπειρία, θεωρείτε ότι είναι χρήσιμο να διαφυλαχθούν τα τοπικά ιδιώματα;

5.2 Δεύτερο διδακτικό σενάριο διδασκαλίας του γλωσσικού ιδιώματος της Δεσκάτης στο μάθημα της γλώσσας της Α' Λυκείου

Γενικά Στοιχεία

- **Μάθημα:** Νεοελληνική Γλώσσα
- **Τάξη:** Α' Λυκείου
- **Αριθμός μαθητών:** 20
- **Θεματική ενότητα:** Γλώσσα και γλωσσικές ποικιλίες - Γεωγραφικές ποικιλίες- Το ιδίωμα της Δεσκάτης Γρεβενών
- **Υλικό:** Σχολικό εγχειρίδιο, ψηφιακές τεχνολογίες
- **Χρόνος υλοποίησης:** 8 διδακτικές ώρες

➤ Διδακτική διαδικασία

- Επικοινωνιακή προσέγγιση
- Διαφοροποιημένη διδασκαλία
- Δραστηριοκεντρικές ασκήσεις
- Αυθεντικό πολυτροπικό υλικό
- Ομαδοσυνεργατικές τεχνικές μάθησης
- Διδασκαλία με βάση τη γλωσσική επεξεργασία

➤ Διδακτικές τεχνικές/στρατηγικές

Συζήτηση/διάλογος: μέσω του διαλόγου οι μαθητές θα εκφράσουν απορίες, θα εκθέσουν τις εμπειρίες και τα βιώματά τους, θα χρησιμοποιήσουν τον προφορικό λόγο για να παρουσιάσουν τις απόψεις τους.

Καταιγισμός ιδεών/ιδεοθύελλα: καταγραφή χαρακτηριστικών γνωρισμάτων διαφημιστικού λόγου με απλό και κατανοητό τρόπο.

Διδακτικοί στόχοι(γλωσσικοί, γνωστικοί, κοινωνικοί):

Οι μαθητές της Α' Λυκείου:

- Να γνωρίσουν τις έννοιες διάλεκτος και ιδίωμα
- Να έρθουν σε επαφή με τη γραπτή μορφή του ιδιώματος και τα βασικά χαρακτηριστικά του
- Να αξιοποιήσουν το διαδίκτυο στις εργασίες του
- Να αναπτύξουν δεξιότητες μεταφοράς του ιδιώματος στην κοινή νεοελληνική
- Να συγκρίνουν την κοινή νεοελληνική και το ιδίωμα της Δεσκάτης Γρεβενών
- Να γνωρίσουν οι μαθητές την κατάταξη των ιδιωμάτων στον ελληνικό γεωγραφικό χώρο με σαφήνεια
- Να συγκρίνουν το ιδίωμα της Δεσκάτης με ένα νοτιοανατολικό ιδίωμα
- Να συνεργάζονται στο πλαίσιο της ομάδας
- Να χρησιμοποιούν τον διάλογο για την επίτευξη των στόχων τους
- Να κατανοήσουν την επικοινωνιακή λειτουργία της γλώσσας

Αφόρμηση

Με αφορμή το βίντεο από τον παρακάτω σύνδεσμο

<https://fb.watch/sLuK2qXdM1/> με τίτλο: Γλωσσικό ιδίωμα: τοπική παραλλαγή μιας γλώσσας, με μικρές αποκλίσεις από την κοινή γλώσσα στο χώρο της φωνολογίας, της μορφολογίας ή του λεξιλογίου. Ο πλούτος της Ελληνικής!!! Γνωρίζετε τέτοιες λέξεις; Στα σχόλια...! διεξάγεται στην τάξη συζήτηση σχετικά με τα γλωσσικά ιδιώματα και τις γνώσεις των μαθητών γύρω από το θέμα. Επιχειρείται η δημιουργία ενός εννοιολογικού χάρτη στον πίνακα.

[illegible]

Η κατάταξή τους - Μερικά βασικά γνωρίσματα

Με τη σημερινή μας γνώση των ιδιωμάτων δεν είναι δυνατό να λογαριαστούν για την κατάταξη λεξιλογικές διαφορές. Γνωρίσματα γραμματικά, που

απλώνονται σε μεγάλη έκταση και αξίζει να τονιστούν, και που κλείνουν μέσα στις ισόγλωσσές τους πολλά ιδιώματα, μπορούν να λογαριαστούν:

- α) Η διατήρηση του τελ. ν, στα ονόματα ιδίως: τον ουρανόν, την μάναν, το γράμμαν, το στόμαν, μίαν κοντακιάν του έδωσε κι εκόπην το κοντάριν Κύπρ.
- β) Οι αλλαγές των ατόνων φωνηέντων: η τροπή του ο, ε σε ου, ι και το πέσιμο του ου, ι: ου λύκους, χαίριτι, κβαλάου (κουβαλάω), μισμέρ (μεσημέρι), στ' Λάμπ' τς μύλ' στου Λάμπου τους μύλους, τόπων. Μυτιλ.
- γ) Η άρρινη προφορά του μπ (b), ντ (d), γκ (g), δηλαδή η εξαφάνιση του έρρινου μπρος από τα ηχηρά μπ (mb), ντ (nd), γκ (ng): κουβί, μαδαρίνι, αγκαλιά, αντί κουμπί, μανταρίνι, αγκαλιά.
- δ) Η αλλαγή του χ μπρος στο ε, ι, σε παχύ σ ή απλό σ: τρέχσει.
- ε) Η διατήρηση της συλλαβικής ή και της χρονικής αύξησης: εδένετε-δένατε, εδενόμαστε-δενόμαστε δενόμασταν, ηλείφτηκε-αλείφτηκε.
- ζ) Η σύνταξη μ' αιτιατική του προσώπου, των ρημάτων δίνω, φέρνω, λέγω, αρέσω, κτλ., που παίρνουν ήδη αιτιατική του άμεσου αντικειμένου: σε φέρνω ένα δώρο, σε το είπα.
- η) Η επίταξη της άτονης προσωπικής αντωνυμίας: παρακαλώ σε, φέρνει μου.

-Σύμφωνα με τα παραπάνω τα γνωρίσματα αυτά δεν έχουν την ίδια έκταση ούτε με αυτά χωρίζονται αυστηρά τα ελληνικά ιδιώματα, ενώ υπάρχουν αντίθετα και άλλες συνδετικές ομοιότητες μεταξύ των ιδιωμάτων που έτσι χωρίζονται.

Τα γνωρίσματα (α), (δ), (η), χαρακτηρίζουν τα ιδιώματα των Δωδεκάνησων και μερικών άλλων νησιών του Αιγαίου, Χίου, Νάξου κτλ., καθώς και της Κύπρου και της Μικρασίας, χωρίζοντας έτσι τα ελληνικά ιδιώματα σε ανατολικά και σε δυτικά (η ισόγλωσση ακολουθεί περίπου τον 44ο μεσημβρινό).

Το γνώρισμα (β) παρουσιάζεται στη Στερεά, εκτός από την Αττική, στη βόρεια Εύβοια, στην Ήπειρο, Θεσσαλία, Μακεδονία και Θράκη, στα βόρεια νησιά του Αιγαίου, στη Σάμο και τον Πόντο. (Πολλά ιδιώματα παρουσιάζουν μόνο την τροπή του ο, ε ή μόνο την εξαφάνιση του ου, ι). Με τις διαφορές αυτές του φωνηεντισμού

χωρίζονται τα ελληνικά ιδιώματα σε βόρεια και σε νότια (η ισόγλωσση ακολουθεί περίπου τον 38ο παράλληλο).

Το γνώρισμα (γ) συνηθίζεται στη Β. Ελλάδα, γύρω στο Αιγαίο (ανατ. Στερεά και Θεσσαλία, ανατ. Μακεδονία, Θράκη), σε πολλά νησιά του Αιγαίου, Μυτιλήνη κτλ., στην Κρήτη και στα Εφτάνησα.

Το γνώρισμα (ζ) παρουσιάζεται στη βόρεια Ελλάδα, ανατολικά από τον Πίνδο και βόρεια από την Όθρη ως τα βόρ. Νησιά του Αιγαίου, την Πόλη και τον Πόντο, απλώνεται δηλαδή στη μισή τουλάχιστον Ελλάδα.

Το γνώρισμα (ε) βοηθά να ξεχωριστούν τρεις περιοχές: α. Η ηπειρωτική ή βορειοκεντρική, όπου χάθηκε η χρονική αύξηση και η (άτονη) συλλαβική. Απλώνεται σε όλη τη βόρεια Ελλάδα, πάνω από την Όθρη, στη Ρούμελη και μέρος της Πελοποννήσου· β. Η νησιώτική ή περιφερειακή, όπου διατηρήθηκε η συλλαβική αύξηση. Απλώνεται στα Εφτάνησα, Κρήτη, νησιά και ανατολικά ακρογιάλια του Αιγαίου, Κύπρο και εν μέρει στην Πελοπόννησο και νότια Ρούμελη· γ. Σε μέρος της περιφερειακής περιοχής, τη νοτιοανατολική (με τη Χίο, μερικές Κυκλάδες, Δωδεκάνησα) όπου φυλάχτηκε και η χρονική αύξηση.

http://www.komvos.edu.gr/glwssa/odigos/Thema_a9/a_9_k_3.htm

➤ Δραστηριότητα 1η

Δίνονται κάποια βασικά χαρακτηριστικά του ιδιώματος της Δεσκάτης:

- Όπως συμβαίνει σε όλα τα βόρεια ιδιώματα, έχουμε αποβολή των άτονων /i/ και /u/ σε μεσαία και τελική θέση. Η αποβολή του /i/ σε τελική θέση αφήνει υπόλειμμα που πραγματώνεται ως ημίφωνο.
- Μετά την αποβολή του άτονου /i/ διατηρείται η ουρανική προφορά των /k, γ, x, g, l, n/, ενώ συχνά έχουμε ατελή αποβολή, καθώς μένει υπόλειμμα με τη μορφή ημιφώνου, π.χ. *χ'μόνας, φίλμα*
- Βασικό φαινόμενο του ιδιώματος είναι η στένωση των άτονων /o/ και /u/, π.χ. *παράπουνου, χουριό*

Ακολούθως δίνεται το παρακάτω κείμενο στην Κοινή Νεοελληνική και αφού τα παιδιά χωριστούν σε ομάδες καλούνται με τη βοήθεια των παραπάνω χαρακτηριστικών (στένωση και αποβολή) να το μεταφέρουν στο ιδίωμα της

Δεσκάτης. Στη συνέχεια, επιχειρείται η δραματοποίηση του μεταγραμμένου διαλεκτικού κειμένου.

Ραντεβού στο σπίτι μου

Σούλα : Τα ετοίμασες όλα τα φαγητά;

Λουκάς : Ε, αφού μαγειρεύω απ' το πρωί, τώρα που
βράδιασε, τα ετοίμασα...

Σούλα : Βράδιασε γιατί είσαι αργός Λουκά! Εί-
σαι αργός!

Λουκάς : Ααα, όταν μου παίρνει εμένα
πολύ ώρα να κάνω κάτι, λες ότι είμαι αργός. Ενώ όταν σου
παίρνει εσένα πολύ ώρα, λες ότι είσαι προσεκτική!

Σούλα : Και βέβαια είμαι προσεκτική! Αλλά τι θέλεις
τώρα; Να κάτσω εγώ να μαγειρεύω επειδή θέλεις εσύ να
κάνεις απόψε τραπέζι στους φίλους σου;

Λουκάς : Α ρε Σούλα! Δεκαοχτώ χρόνια που είμαστε παντρεμένοι, τα ίδια μου κάνεις
συνεχώς. Κι απόψε που έχουμε την επέτειο του γάμου μας και περιμένουμε τους
φίλους μας, πάλι τα ίδια μου κάνεις!

Σούλα : Μωρέ δε φταις εσύ! Εγώ φταίω που σε παντρεύτηκα και
χαράμισα μαζί σου τα καλύτερά μου χρόνια!

Λουκάς : Δηλαδή έκανες λάθος που με παντρεύτηκες;

Σούλα : Και βέβαια έκανα λάθος!

Λουκάς : Εγώ, ο καημένος, που σε παντρεύτηκα ενώ ήμουν μόνο 22 χρονών και
δεν είχα γνωρίσει ούτε μία γυναίκα πριν από σένα;

Σούλα : Να μη με παντρευόσουν!

Λουκάς : Αν θυμάμαι καλά,

Σούλα : Αν θυμάσαι καλά, η μάνα σου ήταν
αυτή που επέμενε να παντρευτούμε γρήγορα!

Λουκάς : Όταν όμως,

Σούλα : Όταν όμως είδε ότι δεν είχα προίκα,

Λουκάς : Μισό λεπτό,

Σούλα : Μισό λεπτό, θα τ' ακούσεις όλα τώρα!

Λουκάς : Τότε,

Σούλα : Τότε το άλλαξε το τροπάριο και δε με ήθελε για νύφη!

Λουκάς : Αν θυμάμαι καλά, τότε που με πρωτογνώρισες έκανες σαν τρελή για μένα!

Σούλα :Μμμ... είχα τρελαθεί μη χάσω, το Λουκά, το κελεπούρι...

Λουκάς : Δεν ξέρω αν είχες τρελαθεί για το Λουκά, το κελεπούρι,

αλλά σίγουρα είχες τρελαθεί για το χρήμα που είχε τότε ο

πατέρας μου!

(<http://passyta.gr/enotites/5.diafora/vivlia/zoris3.pdf&ved=2ahUKewjz193h9OGGAxWCgP0HHUKtCnIQFnoECCsQAQ&usg=AOvVaw2-L-v-U3JwCrIA1s8nw9Fx>)

➤ Δραστηριότητα 2η

Προκειμένου να εντοπιστούν οι βασικές διαφορές μεταξύ του βορείου και του νότιου ιδιώματος δίνονται λέξεις της Δεσκάτης, οι ίδιες λέξεις στην Κοινή Νεοελληνική και λέξεις στο αφαντινό ιδίωμα της Ρόδου (Ντίνας & Ζαρκογιάννη, 2009). Ζητείται από τους μαθητές, αφού χωριστούν σε ομάδες, να καταγράψουν τις διαφορές που εντοπίζουν.

Ιδίωμα Δεσκάτης	Κοινή Νεοελληνική	Αφαντινό ιδίωμα Ρόδου
σκνι	σκοινί	σκοινί
μκρός	μικρός	μιτσός
σφαλνώ	κλείνω	σφαλλώ
Πέφτη	Πέμπτη	Πέφτη
αγγειό	αγγείο	αντζό
θειά	θεία	θκειά
χουριά	χωριά	χωργκιά
ιγώ	εγώ	εβώ/βω
έχν	έχουν	έχουσι(ν)
όξου	έξω	όξω
ιπειδής	επειδή	επειδή(ς)
αφνούς	αυτούς	εφτούς
όλους	όλος	ούλδος

στέκα	στάσου	στάσου/στάσουνας
έχς	έχεις	έσεις
είμιστι	είμαστε	είμεστε

➤ Δραστηριότητα 3η

Ζητείται από τους μαθητές, αφού χωριστούν σε ομάδες, να καταγράψουν μέσω οπτικοακουστικού υλικού φίλους να μιλούν στο ιδίωμα της Δεσκάτης και να παρουσιάσουν τις εργασίες τους στην τάξη.

➤ Δραστηριότητα 4η

Δίνεται στους μαθητές, αφού χωριστούν σε ομάδες, το παρακάτω κείμενο από τα Κάλαντα των Χριστουγέννων γραμμένο στο ιδίωμα της Δεσκάτης και ζητείται από τους μαθητές να αναζητήσουν στο διαδίκτυο και άλλες μορφές του συγκεκριμένου θρησκευτικού τραγουδιού και να παρουσιάσουν σε ένα ppt τις εργασίες τους.

Κάλαντα Χριστουγέννων

Χριστούγεννα, προυτούγεννα, πρώτη γιουρτή του χρόνου,
ιβγάτι, δέτι, μάθιτι, τώρα Χριστός γινιέτι.

Γινιέτι κι βαφτίζιτι στουμ ποταμού μιγάλου,
στον Ιουρδάνη πόταμου, ψηλά στον Αγιαντώνη.

Κι τα βουνά ταράζουνταν, τα δέντρα προυσκηνούσαν,
κι η Παναγιά φώναζι, κι η Παναγιά λέει:

-Έλα, έλα Πρόδρουμι Χριστόν για να βαφτίσεις.

- Τώρα κινώ κι έρχουμι, Χριστόν για να βαφτίσου.

Σπανός, Κ., (1986), *Δημοτικά τραγούδια Δεσκάτης*, Εξωφραιοτικός Σύλλογος Δεσκάτης. Δεσκάτη

➤ Δραστηριότητα 5η

Δίνεται στους μαθητές ένα διαλεκτικό κείμενο από την περιοχή της Κοζάνης και αφού οι μαθητές χωριστούν σε ομάδες ζητείται να εντοπίσουν γλωσσικά στοιχεία που μοιάζουν με αυτά του ιδιώματος της Δεσκάτης

Βελβεντός Κοζάνης

Μπουντώνας, Α. (1892). *Μελέτη περί του γλωσσικού ιδιώματος Βελβενδού (Κοζάνης) και των περιχώρων αυτού*. Αθήναι, σ.118.

Παραμύθι: Πουτές καμινιά φουρά ψυχουπαίδ' να μημ πάρς

Μνια φουρά κ' ένα γκιρό ήταν ένας πατέρας, σα γκαλή ώρα... Αυτός ου πατέρας είχαν μούγκι ένα πιδί. Γένν'τσιν κι' άλλα, μα του μέθαναν. Τι ήλιγιν κι' αυτός; Αυτό του πιδί, ου Θιός να μι του χαρίς', δα του κάμου να ζήσ' άρχουντας, να του γλέπ' η κόσμους κι να του χαίριτι, κανένας να μην του λήη «παρέκ' στάσ'». Όντας τα 'λιγιν αυτά μι του νου τ', ή ήταν πινήντα χρουνών ή δεν ήταν ακόμα. Αχίρσιν απού τότε και δώθι να δλεύ' μι του παραπάν'. Δ'λειά τη μέρα, δ'λειά του βράδ', όλου δ'λειά. Πιρνάει μνια χρουνιά, δυό χρουνές, τρεις κι ακόμα παραπάν' κι' ακόμα δεμ είχαν απουλάψ' δίπ - τίπουτας. Μιρουδούλ' μιρουφάϊ, όλου έτσ' πάηνιν, κόντιβιν κι παράδις ακόμα δεν είχαν. «Θέ μ', Παναέ μ'!» γουνάτ'σι γ' είπιν, «μακρύ 'ν' του χέρ' σ', κάμι του θάμα σ'» κι πάλιν δούλιβιν σα λτσ'τής. Έ, να μη ταμακραίνουμι, σήμιρα μνια πιντάρα, ένα δεκάρ' ταχιά, ένα κουσάρ' 'ν άλλ', έφκιασιν καμπόσις παράδις. Άμα, όσου νατς φκε_ιάσ' είδι γ' έπαθιν. Τώρα θέλτς απ' τα βάσανα, θέλτς απ' τα γιράματα (δεν ήταν κι μικρός μαθέ, ήταν ιξιντάρ'ς) αρρώστ'σιμ βαριά. Σήμιρα 'χαμνά, ταχιά βαρύτιρα, ήρθιν η ώρα να πιθάν'. Γιόμουσιν του σπít' απού γ'ναίκις, άντρ', μ'κρά πιδιά... Άλλ' έκλιγαν, άλλ' παρηγουρούσαν. Πού αυτός; αλλού κι σ' άλλου γκόσμουν. Α - ήά, ικεί που κόντιβιν η ώρα, ξαναδιανώθκιν κα - ψίχα, άγξιν μνια φουρά τα μάτια κι ζήτ'σιν του πιδί. Τ'ς τό 'δουκαν. Του παίρν' κουντά κι του λέει 'ς του 'φτι: «πιδί μ', γρόσκια πουλλά δε θα σ' αφήκου, έτσ' θέλτσιν ου Θιός. Κι 'γω κ' η σ'χουριμέν' η μάννα σ' δούλιψάμι, δούλιψάμι, τόσου ήταν η μοίρα μας. Αυτά που δα σι πω τώρα να τα φλάξ' κι' όλου κινδιμένους δα βγής: Μι τουν τρανύτιρό σ' κουκκιά να μη σ'πέρς, τη γ'ναίκα σ' κρυφό να μημ πης, πουτές καμινιά φουρά ψυχουπαίδ' να μημ πάρς».

(https://www.greeklanguage.gr/greekLang/modern_greek/studies/dialects/thema_b_2/texts.html#toc009)

Αξιολόγηση

Προκειμένου να αξιολογηθεί η διδασκαλία του συγκεκριμένου θέματος, οι μαθητές καλούνται να εργαστούν σε ομάδες και να γράψουν τις απόψεις τους σχετικά με τα παρακάτω θέματα (Ντίνας & Ζαρκογιάννη, 2009):

Θέμα 1^ο

Παρακάτω σας δίνονται οι διδακτικοί στόχοι του μαθήματος. Πιστεύετε ότι επιτεύχθηκαν; Γράψτε τις απόψεις σε ένα σύντομο κείμενο.

Διδακτικοί στόχοι:

Οι μαθητές της Α' Λυκείου:

- Να γνωρίσουν τις έννοιες διάλεκτος και ιδίωμα
- Να κατανοήσουν τις διαφορές των δύο εννοιών
- Να έρθουν σε επαφή με τη γραπτή μορφή του ιδιώματος και τα βασικά χαρακτηριστικά του
- Να αξιοποιήσουν το διαδίκτυο στις εργασίες του
- Να αναπτύξουν δεξιότητες μεταφοράς του ιδιώματος στην κοινή νεοελληνική
- Να συγκρίνουν την κοινή νεοελληνική και το ιδίωμα της Δεσκάτης Γρεβενών
- Να γνωρίσουν οι μαθητές την κατάταξη των ιδιωμάτων στον ελληνικό γεωγραφικό χώρο
- Να συγκρίνουν το ιδίωμα της Δεσκάτης με ένα νοτιοανατολικό ιδίωμα
- Να κατανοήσουν την επικοινωνιακή λειτουργία της γλώσσας

Θέμα 2^ο

Πιστεύετε ότι υπάρχουν σήμερα γλωσσικές προκαταλήψεις σχετικά με τη χρήση των τοπικών ιδιωμάτων; Θεωρείτε ότι το μάθημα για τα τοπικά ιδιώματα θα τις εξαλείψει;

Θέμα 3^ο

Θεωρείτε αναγκαία τη διδασκαλία των τοπικών ιδιωμάτων στο πλαίσιο του γλωσσικού μαθήματος; Αιτιολογήστε την απάντησή σας

Θέμα 4^ο

Θεωρείτε σημαντική τη συμβολή του μαθήματος στην ανακάλυψη των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της τοπικής διαλέκτου της περιοχής σας και την κατανόηση της κοινής Νεοελληνικής Γλώσσας;

Θέμα 5^ο

Θεωρείτε ότι το μάθημα ενεργοποίησε το ενδιαφέρον σας για την ενασχόληση με το τοπικό ιδίωμα της Δεσκάτης;

Θέμα 6^ο

Θεωρείτε ότι η διδασκαλία των τοπικών ιδιωμάτων συμβάλλει στη διαφύλαξή τους;
Η διαφύλαξη είναι απαραίτητη; Αιτιολογήστε την απάντησή σας

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η γλώσσα είναι ένα εργαλείο πολυδύναμο και ζωντανό. Εξελίσσεται και προοδεύει, μεταλλάσσεται και αναπροσαρμόζεται με βάση την επιρροή που προσφέρει η αλληλεπίδραση και η επαφή των ανθρώπων μεταξύ τους μέσα στο κοινωνικό σύνολο. Ανά τους αιώνες έχει υποστεί αλλαγές και η γλώσσα της ίδιας κοινότητας έχει γνωρίσει πολλές παραλλαγές σε γεωγραφικό και κοινωνικό επίπεδο. Οι διάλεκτοι και τα τοπικά ιδιώματα συνιστούν μορφές της ίδιας της γλώσσας που ανάλογα με τη γεωγραφική περιοχή στην οποία ανήκουν διαθέτουν και κοινά χαρακτηριστικά. Οι ομιλητές τους επικοινωνούν με βάση έναν κοινό λεξιλογικό κώδικα, ο οποίος συνήθως είναι προφορικός και αφορά την καθημερινή ζωή.

Οι διάλεκτοι και τα ιδιώματα θεωρούνται σημαντικά από τους μελετητές, καθώς επιτρέπουν την καλύτερη κατανόηση της κοινής γλώσσας. Η εφαρμογή τους στη διδασκαλία του γλωσσικού μαθήματος έχει πολλαπλά οφέλη για τη διατήρηση και τη διαφύλαξη του πολιτισμού, γιατί αποτελούν κύριους εκπροσώπους.

Το ιδίωμα της Δεσκάτης Γρεβενών είναι βόρειο ιδίωμα και η αξιοποίηση του στη διδασκαλία του γλωσσικού μαθήματος στην Α' Λυκείου μπορεί να συντελέσει στην γλωσσική εξέλιξη.

Η μελλοντική έρευνα οφείλει να εστιάσει στη μελέτη των πολλών και ποικίλων διαλέκτων και των τοπικών ιδιωμάτων της νέας ελληνικής γλώσσας, στη συστηματική διδασκαλία τους και στη διερεύνηση των απόψεων των ομιλητών σχετικά με την εκπαιδευτική αξιοποίηση. Επιπροσθέτως, η δυνατότητα που προσφέρουν οι νέες

τεχνολογίες στην αξιοποίηση τους στην εκπαίδευση είναι ένα νέο πεδίο που μπορεί και πρέπει να ερευνηθεί.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Αναγνωστόπουλος, Γ.Π., (1924). *Σύντομος ιστορία των ελληνικών διαλέκτων*. Αθήνα: Τύποις. Π.Δ. Σακελλάριου.

Ανδριώτης, Ν. (1992). *Ιστορία της ελληνικής γλώσσας, Θεσσαλονίκη, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών*, Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη.

Browning, R. (1991). *Η Μεσαιωνική και η Νέα Ελληνική Γλώσσα*. Μτφ., Μ. Ν. Κονομή. Αθήνα: Παπαδήμας.

Γαβριηλίδου, Ζ., Μητσιάκη, Μ. & Φλιάτουρας, Α. (2021). *100 βασικές έννοιες για τη γλωσσολογία*. Αθήνα: Gutenberg.

Δελβερούδη, Ρ. (2001). Γλωσσική ποικιλία. Στο Α.-Φ. Χρηστίδης & Μ. Θεοδωροπούλου (επιμ.), *Εγκυκλοπαιδικός οδηγός για τη γλώσσα*, (σελ.54-57). Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας

Holmes, J. (2016). *Εισαγωγή στην Κοινωνιογλωσσολογία*. Αθήνα: Πατάκης.

Καϊμάκη- Κουτίτα, Μ. (1985). *Ιστορία της ελληνικής γλώσσας (Προελληνική - Ελληνιστική Κοινή)*, Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Κακριδή Ferrari, Μ. (2007). Διάλεκτος. Στο Α.- Φ. Χρηστίδης & Μ. Θεοδωροπούλου (επιμ.), *Θέματα ιστορίας της ελληνικής γλώσσας* (σελ. 1-6). Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.

https://www.greek-language.gr/greekLang/studies/history/thema_02/index.htm

Kalantzis, Μ., & Cope, Β. (1999). Πολυγραμματισμοί: Επανεξέταση του Τι Εννοούμε ως Γραμματισμό και τι Διδάσκουμε ως Γραμματισμό στα Πλαίσια της Παγκόσμιας Πολιτισμικής Πολυμορφίας και των Νέων Τεχνολογιών Επικοινωνίας. Στο Α.Φ. Χρηστίδης (επιμ.), «*Ισχυρές*» και «*Ασθενείς*» Γλώσσες στην Ευρωπαϊκή Ένωση. *Όψεις του Γλωσσικού Ηγεμονισμού*, σελ.680-695. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας

Καμπάκη – Βουγιουκλή, Π. (2009). *Εισαγωγή στη νεοελληνική διαλεκτολογία κατά παράδοση*. Ξάνθη: Σπανίδη.

Καμπάκη-Βουγιουκλή, Π. (2011). *Μαθήματα Γλωσσολογίας Κατά Παράδοση*. Ξάνθη: Σπανίδης.

Καμπάκη – Βουγιουκλή, Π. & Δούρου, Χ. (2015). Το γλωσσικό ιδίωμα του Σουφλίου: γλωσσικές συμπεριφορές μαθητών Λυκείου σε εκπαιδευτικό περιβάλλον. Στο Μ. Τζακώστα (επιμ.), *Η διδασκαλία των νεοελληνικών γλωσσικών ποικιλιών και διαλέκτων στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση: Θεωρητικές προσεγγίσεις και διδακτικές εφαρμογές*, σελ. 95-116. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg,.

Καραντζή- Ανδρειωμένου, Χ. (2011). Γλωσσικές ποικιλίες και εκπαίδευση: όψεις της ελληνικής εμπειρίας. *Στα Πρακτικά του 6^{ου} Επιστημονικού Συνεδρίου Της Ιστορίας της Εκπαίδευσης*. Εργαστήριο Ιστορικού Αρχείου/ Πανεπιστήμιο Πατρών.

Καψάσκη, Α. & Μ. Τζακώστα. 2016. Στάσεις καθηγητών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σχετικά με τη χρήση και τη διδασκαλία των νεοελληνικών διαλέκτων στο σχολείο. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα*, 36, 161-174.

Κοντοσόπουλος, Ν. (2008). *Διάλεκτοι και ιδιώματα της Νέας Ελληνικής* (5η έκδ.). Αθήνα: Γρηγόρη.

Μαγαλιά, Α. 2000. *Γλωσσικές προκαταλήψεις εκπαιδευτικών. Θεωρητική προσέγγιση και εμπειρική έρευνα*. Θεσσαλονίκη: Αφοι Κυριακίδη.

Μαλικούτη-Drachman, Α. (2000). Συρρίκνωση διαλεκτικών συστημάτων. Στο Α.-Φ. Χριστίδης (επιμ.), *Η ελληνική γλώσσα και οι διάλεκτοί της* 23-28. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ & Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.

Martinet, Α. (1987). *Στοιχεία Γενικής Γλωσσολογίας*. Μτφρ. Αγ. Χαραλαμπίδης. Θεσσαλονίκη: ΙΝΣ.

Μηνάς, Κ. (2004). *Μελέτες νεοελληνικής διαλεκτολογίας*. Αθήνα: Δαρδανός.

Μπαμπινιώτης, Γ. (1998). *Συνοπτική Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας με εισαγωγή στην ιστορικοσυγκριτική γλωσσολογία*. Αθήνα.

Μπουντόνας, Α. (1892). *Μελέτη περί του γλωσσικού ιδιώματος Βελβενδού (Κοζάνης) και των περιχώρων αυτού*. Αθήναι.

Ντίνας, Κ. (2015). Η αξιοποίηση της διαλεκτικής ποικιλίας στο πλαίσιο της παιδαγωγικής του κριτικού γραμματισμού. Η εμπειρία μιας διδακτικής απόπειρας. Στο Μ. Τζακώστα (επιμ.), *Η διδασκαλία των νεοελληνικών γλωσσικών ποικιλιών και διαλέκτων στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση: Θεωρητικές προσεγγίσεις και διδακτικές εφαρμογές*. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg, σελ. 167-186.
<http://users.uowm.gr/kdinas/syllogikoitomo25/>

Ντίνας, Δ. Κ. & Ζαρκογιάννη, Χ. Ε. (2009). *Διδακτική αξιοποίηση των νεοελληνικών διαλέκτων. Η περίπτωση του ιδιώματος Αφάντου Ρόδου*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Παντελίδης, Ν. (2007). Αρχαίες ελληνικές διάλεκτοι. Ανακτήθηκε από:
https://www.greek-language.gr/greekLang/studies/history/thema_07/index.html

Παυλίδου, Θ. (1997). *Επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.

Πετρούνιας, Ε. Β. (2002). *Νεοελληνική γραμματική και συγκριτική (αντιπαραθετική) ανάλυση. Φωνητική και εισαγωγή στη φωνολογία*. Θεσσαλονίκη: Ζήτη.

Πίπιλας Γ. Κ., (1971). *Φωνητική Γλωσσικού Ιδιώματος Δεσκάτης Γρεβενών*. Δημαρχία Δεσκάτης. Δεσκάτη.

Πίπιλας Γ. Κ., (1971). *Σύμμεικτα Γλωσσικά και Λαογραφικά της Δεσκάτης*. Δημαρχία Δεσκάτης. Δεσκάτη.

Πρόγραμμα Σπουδών Νεοελληνικής Γλώσσας στις Α, Β, Γ τάξεις Λυκείου (2021). Αθήνα: ΙΕΠ.

Σπανός, Κ., (1986). *Δημοτικά τραγούδια της Δεσκάτης*. Εξωραϊστικός Μορφωτικός Σύλλογος της Δεσκάτης, Δεσκάτη.

Συμεωνίδης, Χ. (2010). *Ετυμολογικό λεξικό των νεοελληνικών οικονομίων*. Λευκωσία/Θεσσαλονίκη: Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου.

Τζακώστα, Μ. & Μπετεινάκη, Ε. (2018). «Κουλαντρίζοντας τις διαλέκτους στο σχολείο»: Η κρητική διάλεκτος ως εργαλείο γλωσσικής διδασκαλίας στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Στο Το Ελληνικό Βλέμμα –Revista de Estudos Helênicos da UERJ , 4 (σσ. 3-15).

Τζιτζιλή, Χρ., (2000). Νεοελληνικές διάλεκτοι και νεοελληνική διαλεκτολογία, Στον τόμο: *Η Ελληνική γλώσσα και οι Διάλεκτοί της*.(σσ.15-22). Αθήνα: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας

Tonnet, H. (2009). *Ιστορία της Νέας Ελληνικής Γλώσσας. Η διαμόρφωση της*. Μτφ: Μαρίνα Καραμάνου, Αθήνα: Πάνος Λιαλιάτσος.

Τριανταφυλλίδης, Μ. (1993). *Νεοελληνική γραμματική. Ιστορική εισαγωγή*. Άπαντα, 3ος Τόμος. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.

Τσικρίκη, Ε. (2018). *Γλωσσικό ιδίωμα της Δεσκάτης Γρεβενών και διδακτική αξιοποίηση στο νηπιαγωγείο* (Πτυχιακή εργασία). Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, Παιδαγωγική Σχολή Φλώρινας. Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών. Φλώρινα.

Τσιπλάκου, Σ. (2007). Γλωσσική ποικιλία και κριτικός εγγραμματισμός: Συσχετισμοί και παιδαγωγικές προεκτάσεις. Στο Η. Ματσαγγούρας (επιμ.), *Σχολικός εγγραμματισμός: λειτουργικός, κριτικός και επιστημονικός*. (σελ. 466-511). Αθήνα: Γρηγόρης.

Τσιπλάκου, Σ., & Ξ. Χατζιωάννου. 2010. Η διδασκαλία της γλωσσικής ποικιλότητας: μια διδακτική παρέμβαση. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 30: 617-629.

Τσολακίδης, Σ. (2011-2012). *Σημειώσεις για το μάθημα της Νεοελληνικής Γλώσσας*. Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης. Κύπρος: Πανεπιστήμιο Frederick.

Φραγκουδάκη, Α. (1987). *Γλώσσα και ιδεολογία. Κοινωνιολογική προσέγγιση της ελληνικής γλώσσας*. Αθήνα: Οδυσσέας.

Χατζησαββίδης, Σ. (2009). *Γραμματική Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Α', Β', Γ' Γυμνασίου.

Χιώτη, Μ. (2015). *Η διάλεκτος του Πηλίου και η χρήση της στο σχολείο*. (Πτυχιακή εργασία). Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης. Σχολή Επιστημών Αγωγής. Τμήμα Επιστημών της Εκπαίδευσης στην Προσχολική Ηλικία.
<https://repo.lib.duth.gr/jspui/handle/123456789/12604>

Χριστίδης Α- Φ (1999). *Διαλεκτικοί θύλακοι της ελληνικής γλώσσας*, Επιμ. 1999, Αθήνα: ΥΠΕΠΘ & Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.

Ξενόγλωσση

Bloch, B & Trager, L. G. (1942). *Outline of linguistic analysis. Special publications of the Linguistic Society of America*. Baltimore: Linguistic Society of America.

Halliday, M.A.K (1978). *Language as a Social Semiotic. The Social Interpretation of Language and Meaning*. London. New York, Melbourne: Edward Arnold.

Hatzidakis, G. (1892). *Einleitung in die neugrichische Grammatik*. Leipzig: Breitkopf & Härtel.

Iordanidou, A. & I. Androutsopoulos. (1997). Teenage slang in Modern Greek. Στο . G. Drachman et al., (επιμ.), *Greek Linguistics '95. Proceedings of the 2nd International Conference on Greek Linguistics*, 1ος τόμ., 267-276. Γκρατς: Neugebauer.

Labov, W. (1969). Contraction, Deletion, and the Inherent Variability of the English Copula. *Language*, 45, 715-762.

<http://dx.doi.org/10.2307/412333>

Leech, G. N. & Short, M. (2007). *Style in fiction: A linguistic introduction to English fictional prose*. Great Britain: Pearson Education Ltd.

Lewis, M. (1993). *The Lexical Approach. The State of ELT and a Way Forward*. London: Language Teaching Publications.

Meillet, A. (1903). *Introduction à l'étude comparative des langues indoeuropéennes*
Paris: Hachette.

Newton, B. (1972). *The Generative Interpretation of Dialect: A study of Modern Greek
Phonology*.

Saussure, F. (1959). *Course in General Linguistics*. (Ch. Bally & A. Sechehaye) (Eds.).
New York: Philosophical Library.

Trudgill, P. (2003). Modern Greek dialects: A preliminary classification. *Journal of
Greek Linguistics* 4, 45–64. issn 1566–5844 / e-issn 1569–9846 ©John Benjamins
Publishing Company.

<https://summerschool.ac.uoi.gr/wp-content/uploads/2021/06/trudgill-2003-modern-greek-dialects-a-preliminary-classification.pdf>

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.